

Philobiblon

Ricardus de Bury

Incipit Prologus

UNIVERSIS Christi fidelibus, ad quos tenor praesentis scripturae pervenerit, Ricardus de Bury, miseratione divina Dunelmensis episcopus, salutem in Domino sempiternam, piamque ipsius praesentare memoriam iugiter coram Deo in vita pariter et post fata.

Quid retribuam Domino pro omnibus quae retribuit mihi? devotissimus investigat psalmista, rex invictus et eximius prophetarum: in qua quaestione gratissima semetipsum redditorem voluntarium, debitorem multifarium et sanctiorem optantem consiliarium recognoscit, concordans cum Aristotele, philosophorum principe, qui omnem de agibilibus quaestionem consilium probat esse: tertio et sexto Ethicorum.

Sane si propheta tam mirabilis, secretorum praescius divinorum, praeconsulere volebat tam sollicite quomodo grate posset gratis data refundere, quid nos rudes regratiatores et avidissimi receptores, onusti divinis beneficiis infinitis, poterimus digne velle? Proculdubio deliberatione sollerti et circumspectione multiplici, invitato primitus spiritu septiformi, quatenus in nostra meditatione ignis illuminans exardescat, viam non impedibilem providere debemus attentius, quo largitor omnium de collatis muneribus suis sponte veneretur reciproce, proximus relevatur ab onere et reatus contractus per peccantes cotidie eleemosynarum remediis redimatur.

Hujus igitur devotionis monitione praeventi ab eo qui solus bonam hominis et praeventit voluntatem et perficit, sine quo nec sufficientia suppetit cogitandi solummodo, cujus quicquid boni fecerimus non ambigimus esse munus, diligenter tam penes nos quam cum aliis inquiringo discussimus quid inter diversorum generum pietatis officia primo gradu placeret Altissimo, prodessetque potius Ecclesia militanti. Et ecce mox nostrae considerationis aspectibus grex occurrit scholarium eleanorum quin potius electorum, in quibus Deus artifex et ancilla natura morum optimorum et scientiarum celebrium plantaverunt radices, sed ita rei familiaris oppressit penuria, quod obstante fortuna contraria semina tam fecunda virtutem in culto iuventutis agro, roris debiti non rigata favore, arescere compelluntur. Quo fit ut lateat in obscuris condita virtus clara, ut verbis alludamus Boetii, et ardentis lucernae non ponantur sub modio, sed prae defectu olei penitus exstinguantur.

Sic ager in vere floriger ante messem exaruit, sic frumenta in lolium et vites degenerant in labruscas, ac sic in oleastros olivae sivescunt. Marcescunt omnino tenellae trabeculae et qui in fortes columnas Ecclesiae poterant excrevisse, subtilis ingenii capacitate dotati, studiorum gymnasia derelinquunt. Sola inedia novercante, repelluntur a philosophia nectareo poculo violenter, quam primo gustaverint, ipso gusto ferventius sitibundi: liberalibus artibus habiles et scripturis tantum dispositi contemplandis, orbati necessariorum subsidiis, quasi quadam apostasiae specie ad artes mechanicas, propter cictus solius suffragia ad Ecclesiae dispendium et totius cleri vilipendium revertuntur.

Sic mater Ecclesia pariendo filios abortori compellitur, quinimmo ab utero foetus

informis monstruose dirumpitur, et pro paucis minimisque quibus contentatur natura, alumnos amittit egregios, postea promovendos in pugiles fidei et athletas. Heu quam repente tela succiditur, dum textentis manus orditur! Heu quod sol eclipsatur in aurora clarissima et planeta progrediens regiratur retrograde ac naturam et speciem verae stellae praetendens subito decedit et fit assub! Quid poterit pius homo intueri miserius? Quid misericordiae viscera penetrabit acutius? Quid cor congelatum ut incus in calentes guttas resolvat facilius?

Amplius arguentes a sensu contrario, quantum profuit toti reipublicae Christianae, non quidem Sardanapali deliciis, neque Croesi divitiis enervare studentes, sed melius mediocritate scholastica suffragari pauperibus, ex eventu praeterito recordemur. Quot oculis vidimus, quot ex scripturis collegimus, nulla suorum natalium claritate fulgentes, nullius haereditatis successione gaudentes, sed tantum proborum virorum pietate suffultos, apostolicas cathedras meruisse! subjectis fidelibus praefuisse probissime! superborum et sublimium colla iugo ecclesiastico subjecisse et procurasse propensius Ecclesiae libertatem!

Quamobrem perlustratis humanis egestatibus usquequaque caritativae considerationis intuitu, huic tandem calamitoso generi hominum, in quibus tamen tanta redolet spes profectus Ecclesiae, praelegit peculiariter nostrae compassionis affectio pium ferre praesidium et eisdem non solum de necessariis victui, verum multo magis de libris utilissimis studio providere. Ad hunc effectum acceptissimum coram Deo nostra jam ab olim vigilavit intentio indefessa. Hic amor ecstaticus tam potenter nos rapuit ut, terrenis aliis abdicatis ab animo, acquirendorum librorum solummodo flagraremus affectu.

Ut igitur nostri finis intentio tam posteris pateat quam modernis, et ora loquentium perversa quantum ad nos pertinet obstruamus perpetuo, tractatum parvulinum edidimus stilo quidem levissimo modernorum---est enim ridiculosum rhetoricis quando levis materia grandi describitur stilo; qui tractatus amorem quem ad libros habuimus ab excessu purgabit, devotionis intentae propositum propalabit et circumstantias facti nostri, per viginti divisus capitula, luce clarius enarrabit. Qui vero de amore librorum principaliter disserit, placuit nobis more veterum Latinorum ipsum Graeco vocabulo Philobiblon amabiliter nuncupare.

Explicit Prologus. Incipiunt Capitula

Capitulum I

Quod thesaurus sapientiae potissime sit in libris

THESAURUS desiderabilis sapientiae et scientiae, quem omnes homines per instinctum naturae desiderant, cunctas mundi transcendit divitias infinite: cuius respectu lapides pretiosi vilescunt; cuius comparatione argentum lutescit et aurum obryzum exigua fit arena; cuius splendore tenebrescunt visui sol et luna; cuius dulcore mirabili amarescunt gustui mel et manna.

O valor sapientiae non marcescans ex tempore, virtus virens assidue, omne virus evacuans ab labente! O munus caeleste liberalitatis divinae, descendans a Patre luminum, ut mentem rationalem provehas usque in caelum! Tu es intellectus caelestis alimonia, quam qui bibunt adhuc sitient, et languentis animae harminia laeticans, quam qui audit nullatenas confundetur. Tu es morum moperatrix et regula, secundum quam operans non peccabit. Per te reges regnant et legum conditores justa decernunt. Per te deposita ruditate nativa, elimatis ingeniis atque linguis, vitiorum sentibus coeffossis radicitus, apices consequuntur honoris, fiuntque patres patriae et comites principum, qui sine te conflassent lanceas in ligones et vomeres, vel cum filio prodigo pacerent forte sues.

Quo lates potissime, praelecte thesaure, et ubi te reperient animae sitibundae?

In libris proculdubio posuisti tabernaculum tuum, ubi te fundavit Altissimus, lumen luminum, liber vitae. Ibi te omnis qui petit accipit, et qui quaerit invenit, et pulsantibus improbe citius aperitur. In his cherubin alas suas extendunt ut intellectus studentis ascendat, et a polo usque ad polum prospiciat, a solis ortu et occasu, ab aquilone et mari. In his incomprehensibilis ipse Deus altissimus apprehensibiliter continetur et colitur; in his patet natura caelestium, terrestrium et infernorum; in his cernuntur jura quibus omnis regitur politia, hierarchia caelestis distinguuntur officia et daemonum tyrannides describuntur, quos nec idaea Platonis exsuperant nec Cratonis cathedra continebat.

In libris mortuos quasi vivos invenio; in libris futura praevideo; in libris re bellicae disponuntur; de libris prodeunt jura pacis. Omnia corrumpuntur et intabescunt in tempore; Saturnus quos generat devorare non cessat: omnem mundi gloriam operiret oblivio, nisi Deus mortalibus librorum remedia providisset.

Alexander, orbis domitor, Julius et urbis et orbis invasor, qui et Marte et arte primus in unitate personae assumpsit imperium, fidelis Fabricius et Cato rigidus hodie caruissent memoria, si librorum suffragia defuissent. Turres ad terram sunt dirutae; civitates eversae; putredine perierunt fornices triumphales; nec quicquam reperiet vel Papa vel rex quo perennitatis privilegium conferatur commodius quam per libros. Reddit auctori vicissitudinem liber factus, ut quamdiu liber supererit auctor manens athanatos nequeat interire, teste Ptolemao in prologo Almagesti: non fuit, inquit, mortuus qui scientiam vivificavit.

Quis igitur infinto thesauro librorum, de quo scriba doctus profert nova et vetera, per quodcunque alterius speciei pretium limitabit? Veritas vincens super omnia, quae

regem, vinum et mulierem supergreditur, quam amicis praehonorare officium obtinet sanctitatis, quae est et via sine devio et vita sine termino, cui sacer Boetius attribuit triplex esse, in mente, voce et scripto, in libris videtur manere utilius et fructificare fecundius ad profectum. Nam virtus vocis perit cum sonitu; veritas mente latens est sapientia absconsa et thesaurus invisus; veritas vero quae lucet in libris omni se disciplinabili sensui manifestare desiderat. Visui dum legitur, auditui dum auditur, amplius et tactui se comendat quodammodo, dum transcribi se sustinet, colligari, corrigi et servari.

Veritas mentis clausa, licet sit possessio nobilis animi, quia tamen caret socio, non constat esse jocunda, de qua nec visus iudicat nec auditus. Veritas vero vocis soli patet auditui, visum latens, qui plures nobis differentias rerum monstrat, affixaque subtilissimo motui incipit et desinit quasi simul. Sed veritas scripta libri, non succiviva sed permanens, palam se praebet aspectui et per sphaerulas pervias oculorum, vestibula sensus communis et imaginationis atria transiens, thalamum intellectus ingreditur, in cubili memoriae se recondens, ubi aeternam mentis congenerat veritatem.

Postremo pensandum, quanta doctrinae commoditas sit in libris, quam facilis, quam arcana. Quam tuto libris humanae ignorantiae paupertatem sine verecundia denudamus! Hi sunt magistri qui nos instruunt sine virgis et ferula, sine verbis et cholera, sine pannis et pecunia. Si accedis, non dormiunt; si inquirens interrogas, non abscondunt; non remurmurant, si oberres; cachinnos nesciunt, si ignores.

O libri soli liberales et liberi, qui omni petenti tribuitis et omnes manumittitis vobis sedulo servientes, quot rerum millibus typice viris doctis recommendamini in scriptura nobis divinitus inspirata! Vos enim estis profundissimae sophiae fodinae, ad quas sapiens filium suum mittit ut inde thesauros effodiat---Proverbiorum secundo; vos putei aquarum viventium, quos pater Abraham primo fodit, Isaac eruderavit, quosque nituntur obstruere Palestini---*Genesis* sexto et vicensimo. Vos estis revera spicae gratissimae, plenae granis, solis apostolicis manibus confricandae, ut egrediatur cibus suavissimus famelicis animabus---*Matt.* duodecimo.

Vos estis urnae aureae, in quibus manna reconditur, atque petrae mellifluae, immo potius favi mellis, ubera uberrima lactis vitae, promptuaria semper plena; vos lignum et quadripartitus fluvius paradisi, quo mens humana pascitur et aridus intellectus imbuitur et rigatur; vos arca Noae et scala Jacob, canalesque quibus foetus intuentium colorantur; vos lapides testimonii et lagenae servantes lampadas Gedeonis, pera David, de qua limpidissimi lapides extrahuntur ut Goliath prosternatur. Vos estis aurea vasa templi, armi militiae clericorum, quibus tela nequissimi hostis destruuntur, olivae fecundae, vineae Engadi, ficus sterilesce nescientes, lucernae ardentes, semper in manibus praetendendae,---et optima quaeque scripturae libris adaptare poterimus, si loqui libeat figurate.

Capitulum II

Qualis amor libris rationabiliter debeat

SI QUIDLIBET juxta gradum valoris gradum mereatur amoris, valorem vero librorum ineffabilem persuadet praecedens capitulum; palam liquet lectori quid sit inde probabiliter concludendum. Non enim demonstrationibus in morali materia nitimur, recordantes quoniam disciplinati hominis est certitudinem quaerere, sicut rei naturam perspexerit tolerare, archiphilosopho attestante---primo *Ethicorum*. Quoniam nec Tullius requirit Euclidem, nec Euclidi Tullius facit fidem; hoc revera sive logice sive rhetorice suadere conamur, quod quaecunque divitiae vel deliciae cedere debent libris in anima spiritali, ubi spiritus, qui est caritas, ordinat caritatem.

Primo quidem quia in libris sapientia continetur potissime, plus quam omnes mortales naturaliter comprehendunt; sapientia vero divitias parvipendit, sicut capitulum antecedens allegat. Praeterea Aristoteles, *de Problematibus*, particula tertia, problemate decimo, istam determinat quaestionem propter quid antiqui, qui pro gymnasticis et corporalibus agoniis praemia statuerunt potioribus, nullum unquam praemium sapientiae decreverunt. Hanc quaestionem responsione tertia ita solvit: in gymnasticis exercitiis praemium est melius et eligibilius illo, pro quo datur; sapientia autem nihil melius esse potest; quamobrem sap[ientiae] nullum potuit praemium assignari. Ergo nec divitiae nec deliciae sapientiam antecellunt.

Rursus amicitiam divitiis praeponendam solus negabit insipiens, cum sapientissimus hoc testetur; amicitiae vero veritatem hierophilosophus praeponat et verus Zorobabel omnibus anteposit. Subsunt igitur divitiae veritati. Veritatem vero potissime et tuentur et continent sacri libri, immo sunt veritas ipsa scripta; quoniam pro nunc librorum asseres librorum non asserimus esse partes. Quamobrem divitiae subsunt libris, praesertim cum pretiosissimum genus divitiarum omnium sint amici, sicut secundo de Consolatione testatur Boetius, quibus tamen librorum veritas est per Aristotelem praeferenda.

Amplius cum divitiae ad solius corporis subsidiae primo et principaliter pertinere noscantur, virtus vero librorum sit perfectio rationis, quae bonum humanum proprie nominatur, apparet quod libri sunt homini ratione utenti divitiis cariores. Praeterea illud quo fides defenderetur commodius, dilaretur diffusius, praedicaretur lucidius, diligibilis debet esse fideli. Hoc autem est veritas libris inscripta, quod evidentius figuravit Salvator, quando contra Tentatorem praeliaturus viriliter scuto se circumdedit veritatis, non cujuslibet immo scripturae, scriptum esse praemittens quod vivae vocis oraculo erat prolaturus---*Matt.* quarto.

Rursus autem felicitatem nemo dubitat divitiis praeponendam. Consisti autem felicitas in operatione nobilissimae et diviniore potentiae quam habemus, dum videlicet intellectus vacat totaliter veritati sapientiae contemplandae, quae est delectabilissima omnium operationum secundum virtutem, sicut princeps philosophorum determinat decimo *Ethicorum*, propter quod et philosophia videtur habere admirabiles delectationes puritate et firmitate, ut scribitur consequenter. Contemplatio autem veritatis nunquam est perfectior quam per libros, dum actualis imaginatio continuata per librum actum intellectus super visas veritates non sustinet

interrumpi. Quamobrem libri videntur esse felicitatis speculativae immediatissima instrumenta, unde Aristoteles, sol philosophicae veritatis, ubi de eligendis distribuit methodos, docet quod philosophari est simpliciter eligibilis quam ditari, quamvis in casu ex circumstantia, puta necessariis indigenti, ditari quam philosophari sit potius eligendum---tertio *Topicorum*.

Adhuc cum libri sint nobis commodissimi magistri, ut praecedens assumit capitulum, eisdem non immerito tam honorem quam amorem tribuere convenit magistralem. Tandem cum omnes homines natura scire desiderent ac per libros scientiam veterum praeoptandum divitiis omnibus adipisci possimus, quis homo secundum naturam vivens librorum non habeat appetitum? Quamvis vero porcos margaritas spernere sciamus, nihil in hoc prudentis laedetur opinio, quominus oblatas comparet margaritas. Pretiosior est igitur cunctis opibus sapientiae libraria, et omnia quae desiderantur huic non valent comparari---Proverbiorum tertio. Quisquis igitur se fatetur veritatis, felicitatis, sapientiae vel scientiae, seu etiam fidei zelatorem, librorum necesse est se faciat amatorem.

Capitulum III

Qualiter in libris emendis sit pretium aestimandum

COROLLARIUM nobis gratum de praedictis elicimus, paucis tamen (ut credimus) acceptandum: nullam videlicet debere caritatem hominem impedire ab emptione librorum, cum sibi suppetat quod petitur pro eisdem, nisi ut obsistatur malitiae venditoris, vel tempus emendi opportunius expectetur. Quoniam, si sola sapientia pretium facit libris, quae est infinitis thesaurus hominibus, et si valor librorum est ineffabilis, ut praemissa supponunt, qualiter probabitur carum esse commercium, ubi bonum emitur infinitum? Quapropter libros libenter emendos et invite vendendos sol hominum Salomon nos hortatur, *Prov.* tertio et vicensimo: veritatem, inquit, eme et noli vendere sapientiam.

Sed quod rhetorice suademus vel logice, adstruamus historiis rei gestae. Archiphilosophus Aristoteles, quem Averoes datum putat quasi regulam in natura, paucos libros Speusippi post ipsius decessum pro septuaginta duobus millibus sestertiis statim emit. Plato, prior tempore sed doctrinis posterior, Philolai Pythagorici librum emit pro decem millibus denariorum, de quo dicitur Timaei dialogum excerpisse, sicut refert A. Gellius, *Noctium Atticarum* libro tertio, capitulo septimo decimo. Haec autem narrat A. Gellius, ut perpendat insipiens quam nihilpendant sapientes pecuniam comparatione librorum. Et e contrario, ut omni superbiae stultitiam cognoscamus annexam, libet hic Tarquini Superbi stultitiam recensere in parvipensione librorum, quam refert idem A. Gellius, *Noctium Atticarum* libro primo, capitulo undevicesimo.

Vetula quaedam omnino incognita ad Tarquinium Superbum, regem Romanum septimum, dicitur accessisse, venales offerens novem libros, in quibus (ut asseruit) divina continebantur oracula, sed immensam pro eisdem poposcit pecuniam, in tantum ut rex eam diceret delirare. Illa commota tres libros in ignem projecit et pro

residuis summam quam prius exegit. Rege negante, rursus tres alios in ignem projecit et adhuc pro tribus residuis primam summam poposcit. Tandem stupefactus supra modum, Tarquinius summam pro tribus gaudet exsolvere, pro qua novem poterat redemisse. Vetula statim disparuit, quae nec prius, nec postea visa fuit. Hi sunt libri Sibyllini, quos quasi quoddam divinum oraculum per aliquem de quindecim viris consulebant Romani, et quindecimviratus creditur officium originem habuisse. Quid aliud haec Sibylla prophetissa tam vafro facto superbum regem edocuit, nisi quod vasa sapientiae, sacri libri, omnem humanam estimationem excedunt, et sicut de regno caelorum dicit Gregorius: tantum valent, quantum habes?

Capitulum IV

Querimonia librorum contra clericos jam promotos

PROGENIES viperarum parentes proprios perimens atque semen nequam ingratis cuculi, qui, cum vires acceperit, virium largitricem nutriculam suam necat, sunt clerici degeneres erga libros. Reddite praevicarios ad cor et quid per libros recipitis fideliter computetis et invenietis libros totius nobilis status vestri quodammodo creatores, sine quibus proculdubio deficiissent caeteri promotores.

Ad nos nempe rudes penitus et inertes reptastis, ut parvuli loquebamini, ut parvuli sapiebatis, ut parvuli eiulantes implorastis participes fieri lactis nostri. Nos vero protinus lacrimis vestris tacti mamillam grammaticae porreximus exsugendam, quam dentibus atque lingua contrectastis assidue, donec dempta nativa barbarie nostris linguis inciperetis magnalia Dei fari. Post haec philosophiae vestibus valde bonis, rhetorica et dialectica, quas apud nos habuimus et habemus, vos induimus, cum essetis nudi, quasi tabula depingenda. Omnes enim philosophiae domestici sunt vestiti duplicibus, ut tegatur tam nuditas quam ruditas intellectus. Post haec, ut alati more seraphico super cherubin scanderetis, quadrivialium pennas vobis quatuor adjunctes, transmisimus ad amicum, ad cujus ostium, dum tamen improbe pulsaretis, tres panes commodarentur intelligentiae Trinitatis, in qua consistit finalis felicitas cujuslibet viatoris.

Quod si vos haec munera non habere dixeritis, confidenter asserimus, quod vel ea per incuriam perdidistis collata, vel in principio desides respuistis oblata. Si hujusmodi videantur ingratis pusilla, adicimus his majora. Vos estis genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, vos populus peculiaris in sortem Domini computati, vos sacerdotes et ministri Dei, immo vos antonomatice ipsa Ecclesia Dei dicimini, quasi laici non sint ecclesiastici nuncupandi. Vos, laicis postpositis, psalmos et hymnos concinitis in cancellis et altari deservientes, cum altario participantes, verum conficitis corpus Christi, in quo Deus ipse vos solum laicis, immo paulo magis angelis honoravit. Cui enim aliquando angelorum dixit: tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedech? Vos crucifixi patrimonium dispensatis pauperibus, ubi jam quaeritur inter dispensatores ut fidelis quis inveniat. Vos estis pastores gregis Dominici tam exemplo vitae quam verbo doctrinae, qui vobis tenentur rependere lac et lanam.

Qui sunt istorum omnium largitores, O clerici, nonne libri? Reminisci libeat, supplicamus, quot per nos clericis sint concessa egregia privilegia libertatum. Per nos siquidem vasa sapientiae et intellectus imbuti cathedras scanditis magistrales, vocati ab hominibus Rabbi. Per nos, in oculis laicorum mirabiles velut magna mundi luminaria, dignitates ecclesiae secundum sortes varias possidetis. Per nos, cum adhuc careatis genarum lanugine, in aetate tenera constituti tonsuram portatis in vertice, prohibente statim ecclesiastica sententia formidanda: nolite tangere christos meos et in prophetis meis nolite malignari; et qui eos tetigerit temere violenter anathematis vulnere ictu proprio protinus feriat.

Tandem aetate succumbente malitiae, figurae Pythagoricae bivium attingentes ramum laevum eligites et retrorsum abeuntes sortem Domini praeassumptam dimittitis, socii facti furum; sicque semper proficientes in pejus, latrociniis, homicidiis et multigenis impudiciis maculati, tam stitia, in manicis et compedibus coarctati, servamini morte turpissima puniendi. Tunc elongatur amicus et proximus, nec est qui doleat vicem vestram. Petrus jurat se hominem non novisse; vulgus clamat justiciario: crucifige, crucifige eum! quoniam si hunc dimittis, Caesaris amicus non eris. Jam periit omnis fuga, nam ante tribunal oportet assisti, nec locus suppetit appellandi sed solum suspendium exspectatur.

Dum sic tristitia complevit cor miseri et solae Camenae lacerae fletibus ora rigant, fit balatus angustiis undique memor nostri et ut evitet mortis propinquae periculum antiquatae tonsurae, quam dedimus, parvum praefert signaculum, supplicans ut vocemur in medium et collati muneris testes simus. Tunc misericordia statim moti occurrimus filio prodigo et a portis mortis servum eripimus fugitivum. Legendus liber porrigitur non ignotus et ad modicam balbutientis praetimore lecturam iudicis potestas dissolvitur, accusator trahitur, mors fugator.

O carminis empirici mira virtus! O dirae cladis antidotum salutare! O lectio pretiosa psalterii, quod meretur hoc ipso liber vitae deinceps appellari! Sustineat laici saeculare iudicium, ut vel insuti culleis enatent ad Neptunam, vel in terra plantati Plutoni fructificent, aut Vulcano per incendia holocaustum se offerant medullatum, vel certe suspensi victima sint Junoni; dum noster alumnus ad lectionem unicum libri vitae pontificis commendatur custodiae et rigor in favorem convertitur, ac dum forum transfertur a laico, a librorum alumno clerico mors differtur.

Caeterum jam de clericis, qui sunt vasa virtutis, loquamur. Quis de vobis pulpitem seu scabellum praedicaturus ascendit nobis penitus inconsultis? Quis scholas lecturus vel disputaturus ingreditur, qui nostris conatibus non fulcitur? Primum oportet volumen cum Ezechiele comedere, quo venter memoriae dulcescat intrinsecus et sic more pantherae refectae redoleat extrinsecus conceptorum aromatum odor suavis, ad cuius anhelitum coanhelent accedere omnes bestiae et jumenta. Sic nostra natura in nostris familiaribus operante latenter, auditores accurrunt benevoli, sicut adamas trahit ferrum nquaquam invite. O virtus infinita librorum! Jacent Parisius vel Athenis simulque resonat in Britannia et in Roma. Quiescentes quippe moventur, dum ipsis loca sua tenentibus, auditorum intellectibus circumquaque feruntur.

Nos denique sacerdotes, pontifices, cardinales et papam, ut cuncta in hierarchia ecclesiastica collocentur in ordine, litterarum scientia stabilimus. A libris namque sumit originem quicquid boni provenit statui clericali. Sed haec hactenus: piget enim

reminisci quae dedimus populo clericorum degeneri, quia magis videntur perdita quam collata, quaecumque munera tribuuntur ingratis.

Deinceps insistemus parumper recitandis injuriis quas rependunt, vilipensionibus et jacturis, de quibus nec singula generum recitare sufficimus, immo vix proxima genera singulorum. Inprimis de domiciliis clericorum nobis jure haereditario debitis vi et armis expellimur, qui quondam in interiori cubiculo cellulas habebamus quietis, sed proh dolor! his nefandis temporibus penitus exsulantes improprium patimur extra portas.

Occupant etenim loca nostra nunc canes, nunc aves, nunc bestia bipedalis, cujus cohabitatio cum clericis vetabatur antiquitus, a qua semper super aspidem et basiliscum alumnos nostros docuimus esse fugiendum; quamobrem ista nostris semper studiis aemula, nullo die placanda, finaliter nos conspectos in angulo jam defunctae araneae sola tela protectos, in rugam fronte collecta, virulentis sermonibus detrahit et subsannat, ac nos in tota domus suppellecti supervacaneos hospitari demonstrat et ad unumquodque oeconomiae servitium conqueritor otiosos, mox in captiugia pretiosa, sindonem et sericum et coccum bis tinctum, vestes et varias furraturas, linum et lanam, nos consulit commutandos: et quidem merito, si videret intrinseca cordis nostri, si nostris privatis interfuisset consiliis, si Theophrasti vel Valerii perlegisset, vel saltem quintum et vicensimum capitulum Ecclesiastici auribus intellectus audisset.

Quapropter conquerimur de hospitibus nobis injuste ablati, de vestibus, non quidem non datis sed de datis antiquitus, violentis manibus laceratis. Adhaesit pavimento anima nostra, conglutinus est in terra venter noster, et gloria nostra in pulverem est deducta. Morbis variis laboramus, dorsa dolentes et latera, et jacemus membratim paralyti dissoluti, nec est qui recogitet, nec est ullus qui malagma procuret. Candor nativus et luce perspicuus jam in fuscum et croceum est conversus, ut nemo medicus dubitet ictericia nos infectos. Arthriticam patiuntur nonnulli de nobis, sicut extremitates retortae insinuant evidenter. Fumus et pulvis, quibus infestamur assidue, radiorum visualium aciem hebetarunt et jam lippientibus oculis ophthalmiam superducunt.

Ventres nostri duris torsionibus viscerum, quae vermes edaces non cessant corrodere, consumuntur et utriusque Lazari sustinemus putridinem, nec invenitur quisquam, qui cedri resina non liniat vel qui quatruiduano jam putrido clamans dicat, Lazare veni foras! Nullo circumligantur medicamine vulnera nostra saeva, quae nobis innoxii inferuntur atrociter, nec est ullus qui super nostra ulcera cataplasmet; sed pannosi et algidi in angulos tenebrosos abicimur, in lacrimis cum sancto Job in sterquilionio colocamur, vel, quod nefas videtur effatu, in abyssis abscondimur cloacarum. Pulvinar subtrahitur evangelicis supponendum lateribus, quibus primo deberent de sortibus clericorum provenire subsidia et sic ad nos suo famulatu deputandos pro semper communis victus necessarius derivari.

Rursus de alio genere calamitatis conquerimur, quae personis nostris crebrius irrogatur injuste. Nam in servos vendimur et ancillas et obsides in tabernis absque redemptore jacemus. Macellariis crudelibus subdimur, ubi mactare tam pecora quam jumenta sine piis lacrimis non videmus et ubi millesies morimur ipso metu, qui cadere posset in constantem. Judaeis committimur, Sarracenis, haereticis et paganis,

quorum super omnia toxicum formidamus, per quos nonnullos de nostris parentibus per venenum pestiferum constat esse corruptos. Sane nos, qui architectonici reputari debemus in scientiis et subjectis nobis omnibus mechanicis imperamus, subalternatorum regimini vice versa committimur, tanquam si monarcha summe nobilis rusticanis calcaneis substernatur. Sartor et sutor et scissor quicumque ac cujuslibet artifex operis inclusos nos custodit in carcere pro superfluis et lascivis deliciis clericorum.

Jam volumus prosequi novum genus injuriae, quo tam in nostris personis laedimur quam in fama, qua nihil carius possidemus. Generositati nostrae omni die detrahitur, dum per pravos compilatores, translatores et transformatores nova nobis auctorem nomina imponuntur et, antiqua nobilitate mutata, regeneratione multiplici renascentes degeneramus omnino. Sicque vilium vitricorem nobis nolentibus affiguntur vocabula et verorum patrum nomina filiis subducuntur. Versus Vergilii, adhuc ipso vivente quidam pseudoversificus usurpavit, et Martialis Coci libellos Fidentinus quidam sibi mendaciter arrogavit, quem idem Martialis redarguit merito sub his verbis:

Quem recitas, meus est, O Fidentine, libellus;

Sed male quum recitas, incipit esse tuus. [*Epi.*, i. 38]

Quid ergo mirum, si defunctis nostris auctoribus suas per nos fimbrias simiae clericorum magnificent, cum eisdem superstitibus nos recenter editos rapere moliantur. Ah, quoties nos antiquos fingitis nuper natos, et qui patres sumus filios nominare conamini, quique vos ad esse clericale creavimus studiosem vestorum fabricas appellatis! Revera de Athenis exstitimus oriundi, qui fingimur nunc de Roma, semper namque Carmentis latruncula fuit Cadmi, et qui nuper nascebamur in Anglia cras Parisius renasceremur, et inde delati Bononiam Italicam sortiemur ogiginem, nulla consanguinitate suffultam.

Heu, quam falsis scriptoribus nos exarandos committitis; quam corrupte nos legitis et mendicando necatis, quos pro zelo corrigere credabatis! Interpretes barbaros sustinemus multotiens et qui linguarum idiomata nesciunt nos de lingua ad linguam transferre praesumunt; sicque proprietate sermonis ablata fit sententiae contra sensum auctoris turpiter mutilata. Bene gratiosa fuisset librorum conditio, si turris Babel nullatenus obfuisset praesumptio, si totius humani generis unica descendisset sermonis species propagata.

Ultimam nostrae prolixae querelae, sed pro materia quam habemus brevissimae, clausulam subjungemus. In nobis etenim commutatur naturalis usus in eum usum qui est contra naturam, dum passim pictoribus subdimur litterarum ignaris et aurifabris, proh dolor! commendamur nos, qui sumus lumen fidelium animarum, ut fiamus, ac si non essemus sapientiae sacra vasa, repositoria bractearum. Devolvimur indebite in laicorum dominum, quod est nobis amarius omni morte, quoniam hi vendiderunt populum nostrum sine pretio et inimici nostri judices nostri sunt.

Liquet omnibus ex praedictis quam infinita possemus in clericos invectiva conicere, si non honestati propriae parceremus. Nam miles emeritus clipeum veneratur et arma gratusque Corydon aratro tabescenti, bigae, trahae, tribulae ac ligoni, etiam omnis artifex manualis hyperduliam propriam suis exhibet instrumentis. Solus ingratus clericus parvipendit et negligit ea, per quae sui honoris auspicia semper sumit.

Capitulum V

Querimonia librorum contra religiosos possessionatus

RELIGIONUM veneranda devotio in librorum cultu solet esse sollicita et in eorum eloquiis sicut in omnibus divitiis delectari. Scribebant namque nonnulli manibus propriis inter horas canonicas, intervallis captatis, et tempora pro quiete corporis commodata fabricandis codicibus concesserunt. De quorum laboribus hodie in plerisque splendent monasteriis illa sacra gazophylacia, cherubicis libris plena, ad dandam scientiam salutis studentibus atque lumen delectabile semitis laicorum. O labor manualis, felicior omni cura georgica! O devota sollicitudo, ubi nec meretur Martha corripi nec Maria! O domus jocunda, in qua Racheli formosae Lya fecunda nos invidet, sed contemplatio cum activa gaudia sua miscet. Felix providentia pro futuro infinitis posteris valitura, cui nulla virgultorum plantatio, nulla seminum satio comparatur, nulla bucolica curiositas quorumlibet armentorum, nulla castrorum constructio munitorum!

Quamobrem immortalis debet esse patrum illorum memoria, quos solius sapientiae delectabat thesaurus, qui contra futuras caligines luminosas lucernas artificiosissime providerunt et contra famem audiendi verbum Dei panes non subcinericeos neque hordaceos nec muscidos, sed panes azymos de purissima simila sacrae sophiae confectos accuratissime paraverunt, quibus esurientes animae feliciter cibarentur. Hi fuerunt probissimi pugiles Christianae militiae, qui nostram infirmitatem armis fortissimis munierunt. Hi fuerunt suis temporibus vulpium venatores cautissimi, qui jam nobis sua retia reliquerunt, ut parvulas caperemus vulpeculas, quae non cessant florentes vineas demiliri. Vere patres egregii, bebedictione perpetua recolendi, felices merito fuissetis, si vobis similem sobolem genuisse, si prolem non degenerem nec aequivocem reliquissetis ad sequentis temporis subsidium licuisset.

Sed, quod dolentes referimus, jam Thersites ignavus arma contrectat Achilles ex dextrariorum phalerae praelectae pigritantibus asinis substernuntur, aquilarum nidis caecutientes noctuae dominantur et in accipitis pertica residet vecors miluus.

Liber Bacchus respicitur
et in ventrem traicitur
nocte dieque;
liber codex despicitur
et a manu reicitur
longe lateque.

Tanquam si cujusdam aequivocationis multiplicata fallatur simplex monachica plebs moderna, dum Liber pater praeponitur libro patrum, calcibus epotandis non codicibus emendandis indulget hodie studium monachorum; quibus lasciviam musicam Timothei pudicis moribus aemulam non verentur adjungere, sicque cantus ludentis non planctus lugentis officium efficitur monachale.

Greges et vellera, fruges et horrea, porr et olera, potus et patera, lectiones sunt hodie

et studia monachorum, exceptis quibusdam paucis electis, in quibus patrum praecedentium non imago sed vestigium remanet aliquale. Rursus nulla nobis materia ministratur omnino, qua de nostro cultu vel studio commendentur hodie canonici regulares, qui licet a geminata regula nomen portent eximium, Augustini tamen regulae notabilem neglexere versiculum, quo sub his verbis suis clericis commendamur: Codices certa hora singulis diebus petantur; extra horam qui petierit, non accipiat.

Hunc devotum studii canonem vix observat aliquis post ecclesiastica cantica repetita, sed sapere quae sunt saeculi et relictum aratrum intueri summa prudentia reputatur. Tollunt pharetram et arcum, apprehendunt arma et scutum, eleemosynarum tributum canibus tribuunt non egenis, inserviunt aleis et taxillis et his quae nos saecularibus inhibere solemus, ut non miremur, si nos non dignentur respicere, quos sic suis cernerent moribus contraire.

Patres igitur reverendi, patrum vestrorum dignemini remiis et librorum propensius indulgere studio, sine quibus quaelibet vacillabit religio, sine quibus ut testa virtus devotionis arescet, sine quibus nullum lumen poteritis mundo praebere.

Capitulum VI

Querimonia librorum contra religiosos mendicantes

PAUPERES spiritu sed in fide ditissimi, mundi peripsema et sal terrae. saeculi contemptores et hominum piscatores, quam beati estis, si penuriam patientes pro Christo animas vestras scitis in potentia possidere! Non enim vos ultix iniquitatis inopia, nec parentum adversa fortuna, nec ulla violenta necessitas sic oppressit inedia, sed devota voluntas et electio Christiformis, qua vitam illam optimam aestimastis, quam Deus omnipotens factus homo tam verbo quam exemplo optimam praedicavit. Sane vos estis semper parientis ecclesiae novus fetus, pro patribus et prophetis noviter substituti divinitus, ut in omnem terram exeat sonus vester, et nostris instituti satutaribus doctrinis coram gentibus et regibus promulgetis inexpugnabilem fidem Christi.

Porro fidem patrum potissime libris esse inclusam secundum capitulum supra satis asseruit, quo constat luce clarius quod librorum deberetis esse zelotypi prae caeteris Christianis. Seminare jubemini super omnes aquas, quoniam non est personarum acceptor Altissimus nec vult mortem peccatorum Piissimus, qui occidi voluit pro eisdem, sed contritos corde mederi desiderat atque lapsos erigi et perversos corrigi spiritu lenitatis. Ad quem effectum saluberrimum alma mater Ecclesia vos plantavit gratuito, plantatosque rigavit favoribus, et rigatos privilegiis suffulcivit, ut cum pastoribus et curatis coadjutores essetis ad procurandum salutem fidelium animarum. Unde et Praedicatorum ordinem propter sacrae scripturae studium et proximorum salutem principaliter institutum constitutiones pronunciant eorundem, ut non solum ex regula reverendi praesulis Augustini, quae codices singulis diebus jubet esse petendos, verum mox cum earundem constitutionum prologum legerint ex ipsius libri capite ad amorem librorum se noverint obligatos.

Sed pro dolor! tam hos quam alios istorum sectantes effigiem a paterna cultura librorum et studio subtrahit triplex cura superflua, ventris videlicet, vestium et domorum. Sunt enim, neglecta Salvatoris providentia, quem psalmista circa pauperem et mendicum promittit esse sollicitum, circa labentis corporis indigentias occupati, ut stnt epulae splendidae, vestesque contra regulam delicatae, necnon aedificiorum fabricae et castrorum propugnacula tali proceritate, quae paupertati non convenit, exaltatae. Propter haec tria nos libri, qui semper eos proveximus ad profectum, et inter potentes et nobiles sedes honoris concessimus, elongati a cordi affectibus quasi inter supervacanea reputamur, excepto quod quibusdam quaternis parvi valoris insistunt, de quibus Hiberas naenias et apocrypha deliramenta producunt, non ad refocillativum animarum edulium, sed ad prurimum potius aurium auditorum.

Sacra scriptura non exponitur, sed omnino seponitur; quasi trita per vicos et omnibus divulgata supponitur, cuius tamen fimbrias vix paucissimi tetigerunt; cuius etiam tanta est litterarum profunditas, ut ab humano intellectu, quantumcunque invigilet, summo otio et maximo studio nequeat comprehendi, sicut sanctus asserit Augustinus. De hac mille moralis disciplinae sententias enucleare poterit qui indulget assidue, si tamen ostium aperire dignetur Ille, qui condidit spiritum pietatis, quae et recentissima novitate pollebunt etapidissima suavitate auditorum intelligentias refovebunt.

Quamobrem paupertatis evangelicae professores primarii, post utcunque salutatas scientias saeculares, toto mentis ingenio recollecto, hujus se scripturae laboribus devoverunt, nocte dieque in lege Domini meditantes. Quicquid vero poterant a famesciente ventre furari, vel corpori semitecto surripere, illud lucrum praecipuum arbitantes, vel emendis vel edendis codicibus adscripserunt. Quorum contemporanei saeculares, tam officium intuentes quam studium libros eis, quos in diversis mundi partibus sumptuose collegerant, ad totius aedificationem ecclesiae contulerunt.

Sane diebus istis, cum sitis tota diligentia circa quaestus intenti, praesumptione probabili credi potest, si per anthropospatos sermo fiat, Deum circa vos minorem sollicitudinem gerere, quos de sua promissione perpendit diffidere, in humanis providentiis spem habentes. Corvum non consideratis nec lilia, quos pascit et vestit Altissimus; Daniele et Habacuc cocti pulmenti discophorum non pensatis, nec Eliam recolitis nunc in torrente per corvos, nunc in deserto per angelum, nunc in Sarepta per viduam, largitate divina quae dat escam omni carni tempore opportuno, a famis inedia liberatum. Climate miserabili, ut timetur, descenditis, dum divinae pietatis diffidentia prudentiae propriae producit inisum, innisusvero prudentiae propriae sollicitudinem generat terrenorum, nimiaque terrenorum sollicitudo librorum adimit tam amorem quam studium, et sic cedit paupertas hodie per abusum in verbi Dei dispendium, quam propter ipsius solum adminiculum elegistis.

Uncinis pomorum, ut populus fabulatur, puerulos ad religionem attrahitis, quos professos doctrinis non instruitis vi et metu, sicut exigit aetas illa, sed mendicativis discursibus sustinetis intendere atque tempus quo possent addiscere, in captandis favoribus amicorum consumere sinitis in offensam parentum, puerorum periculum et ordinis detrimentum. Sicque nimirum contingit quod qui parvuli discere minime cogebantur inviti, grandiores effecti docere praesumunt, indigni penitus et indocti, et parvus error in principio maximus fit in fine. Succrescit namque in grege vestro

promiscuo laicorum quaedam multitudo plurimum onerosa, qui tamen se ad praedicationis officium tanto improbius ingerunt, quanto minus ea quae loquuntur intelligunt, in contemptum sermonis divini et in perniciem animarum.

Sane contra legem in bove aratis et asino, cum indoctis et doctis culturam agri dominici committitis pari passu. Scriptum est: Boves arabant et asinae pascebantur juxta eos; quoniam discretorum interest praedicare, simplicium vero per auditum sacri eloquii sub silentio se cibare. Quot lapides mittitis in acervum Mercurii his diebus! quot eunuchis sapientiae nuptias procuratis! quot caecos speculatores super Ecclesiae muros circumire praecipitis!

O piscatores inertes! solis retibus alienis utentes, qui rupta vix imperite reficitis, nova vero nullatenus connodatis, aliorum labores intratis, aliorum studia recitatis, aliorum sapientiam superficialiter repetitam theatri strepitu labiatis. Quemadmodum psittacus idiota auditas voces effigiat, sic tales recitatores fiunt omnium sed nullius auctores, asinam Balaam imitantes, quae licet esset intrinsecus insensata, lingua tamen diserta facta est, tam domini quam prophetae magistra. Resipiscite pauperes Christi et nos libros inspicite studiose, sine quibus in praeparatione evangelii pacis nunquam poteritis debite calceari.

Paulus apostolus, praedicator veritatis et doctor eximius gentium, ista sibi per Timotheum pro omni supellectile tria jussit afferri, paenulam, libros et membranas, secunda *ad Timotheum* ultimo, viris evangelicis formam praebens, ut habitum deferant ordinatum, libros habeant ad studendi subsidium et membranas, quas apostolus maxime ponderat, ad scribendum: maxime, inquit, membranas.

Revera mancus est clericus et ad multorum jacturam turpiter mutilatus, qui artis scribendi totaliter est ignarus. Aerem vocibus verberat et praesentes tantum aedificat, absentibus et posteris nihil parat. Atramentarium scriptoris gestabat in renibus vir qui frontes gementium Tau signabat, *Ezechiel*. nono; insinuans figurate quod, si quis scribendi peritia careat, praedicandi paenitentiam officium non praesumat.

Tandem in praesentis calce capituli supplicant vobis libri: Iuvenes vestros aptos ingenio studiis applicate, necessaria ministrantes, quos non solummodo bonitatem verum etiam disciplinam et scientiam doceatis, verberibus terreatis, attrahatis blanditiis, molliatis munusculis et poenosis rigoribus urgeatis, ut et Socratici moribus et doctrinis Peripatetici simul fiant. Heri quasi hora undecima vos discretus paterfamilias introduxit in vineam; ante sero penitus pigeat otiari. Utinam cum prudenti villico mendicandi tam improbe verecundiam haberetis! Tunc enim proculdubio libris et studio propensius vacaretis.

Capitulum VII

Querimonia librorum contra bella

PACIS auctor et amator Altissime! dissipa gentes bella volentes, quae super omnes pestilentias libris nocent. Bella namque carentia rationis iudicio furiosos efficiunt impetus in adversa et dum rationis moderamine non utuntur, sine differentia discretionis progressa, vasa destruunt ratloms.

Tunc prudens Apollo Pythoni subicitur et tunc Phronesis pia mater in phrenesis redigitur potestatem. Tunc pennatus Pegasus stabulo Corydonis includitur et facundus Mercurius suffocatur. Tunc Pallas prudens erroris mucrone conciditur et jocundae Pierides truculenta furoris tyrannide supprimuntur.

O crudele spectaculum! ubi Phoebum philosophorum, archisophum Aristotelem, cui in orbis dominum Deus ipse commisit dominium, scelerosis manibus vinculatum, ferramentis infamibus compeditum lanistarum humeris a sacratis aedibus asportari, et qui in mundi magistratum magisterium atque super imperatorem imperium meruit obtinere, injustissimo belli jure videres subici vili scurrae.

O potestas iniquissima tenebrarum, quae Platonis non veretur pessumdare deitatem probatam, qui solus conspectui Creatoris prius quam bellantis chaos placaret litigium, et ante quam hylen endeuchia induisset, species ideales obicere dignus fuit, ut mundum archetypum demonstraret auctori, quo de superno exemplo mundus sensibilis duceretur. O lacrimosus intuitus! quo moralis Socrates, cuius actus virtus et sermo doctrina, qui de naturae principiis politiae pro- duxit iustitiam, vitiosi vispilionis addictus cernitur servituti. Pythagoram plangimus, harmoniae parentem, bellorum incentricibus furiis flagellatum atrociter vice cantus gemitus edere columbinos. Miseremur Zenonis, principis Stoicorum, qui ne consilium proderet linguam morsu secuit et exspuit in tyrannum intrepide. Heu, jam rursus a Diomedonte tritus in mortario pistillatur!

Certe non sufflicimus singulos libros luctu lamentaricon- digno, qui in diversis mundi partibus bellorum discrimine perierunt. Horribilem tamen stragem, quae per auxiliares milites secundo bello Alexandrino contigit in Aegypto, stilo flebili memoramus, ubi septinginta millia voluminum igni- bus conflagrarunt, quae sub regibus Ptolemaeis per multa cur- ricula temporum sunt collecta, sicut recitat Aulus Gellius, *Noctium Atticarum* libro septimo, capitulo septimo decimo.

Quanta proles Atlantica tunc occubuisse putabitur, orbium motus omnes, conjunctione splanetarum, galaxiae naturam et generationes prognosticas cometarum ac quaecunque in caelo fiunt vel aethere, comprehendens! Quis tam infaustum holocaustum, ubi loco cruoris incaustum offertur, non exhorreat? ubi prunae candentes pergameni crepitantis sanguine vernabantur, ubi tot innocentium millia, in quorum ore non est inventum mendacium, fiamma vorax consumpsit, ubi tot scrinia veritatis aeternae ignis parcere nesciens in faetentem cinerem commutavit.

Minoris facinoris aestimatur tam Jepue quam Agamemnonis victima, ubi pia filia virgo patris gladio jugulatur. Quot labores celebris Herculis tunc periisse putabimus, qui ob astronomiae peritiam collo irreflexo caelum describitur sustulisse, cum jam secundo flammis Hercules sit injectus.

Arcana caelorum, quae Jonithus non ab homine neque per hominem didicit sed divinitus inspiratus accepit; quaeque Zoroastes germanus ejusdem, immundorum servitor spirituum, Bactrianis disseruit; quae etiam sanctus Enoch Paradisi praefectus prius quam transferretur de saeculo prophetavit; immo quae primus Adam filios docuit, sicut raptus in ecstasi in libro aeternitatis praeviderat, flammis illis nefandis probabiliter aestimantur destructa.

Aegyptiorum religio, quam liber Logostilios sic commendat egregie, politia veterum

Athenarum, quae novem millibus annorum Athenas Graeciae praecesserunt; carmina Chaldaeorum; considerationes Arabum et Indorum; caerimoniae Iudaeorum; architectura Babyloniorum; Noe georgica; Moysis praestigia; Josuae planimetria; Samsonis aenigmata; Salomonis problemata, a cedro Libani usque ad hyssopum planissime disputata; Aesculapii antidota; Cadmi grammatica; Parnasi poemata; Apollinis oracula; Argonautica Jasonis; strategematon Palamedis; et alia infinita scientiarum secreta hujus incendii tempestate creduntur sublata.

Numquid Aristotelem de circuli quadratura syllogismus apodicticon latuisset, si libros veterum methodos naturae totius habentium permisissent nefanda praelia superesse? Nec enim de mundi aeternitate problema neutrum fecisset; nec de intellectuum humanorum pluralitate eorundemque perpetuitate, ut verisimiliter creditur, dubitasset ullatenus, si perfectae scientiae veterum invisorum bellorum pressuris obnoxiae non fuissent. Per bella namque ad patrias peregrinas distrahimur, obtruncamur, vulneramur et enormiter mutilamur, sub terra suffodimur, in mari submergimur, flammis exurimur et omni necis genere trucidamur.

Quantum sanguinis nostri fudit Scipio bellicosus, cum eversioni Carthaginis, Romani imperii impugnatricis et aemulae, anxius incumbibat! Quot millia millium praelium decennale Troianum ab hac luce transmisit! Quot per Antonium, Tullio jam occiso, externarum provinciarum latebras adierunt! Quot de nobis per Theodoricum, exulante Boetio, in diversa mundi climata, sicut oves pastore percusso, sunt dispersi! Quot Seneca succumbente Neronis malitiae, cum et volens et nolens portas mortis adiret, ab eo divisi retrocessimus lacrimantes et in quibus partibus hospitari possemus penitus ignorantes!

Felix fuit illa librorum translatio, quam in Persas de Athenis Xerxes fecisse describitur, quos rursus de Persis in Athenas Seleucus reduxit. O postliminium gratiosum! O mira laetitia! quam tunc cerneret in Athenis, cum proli suae genitrix obviaret tripudians matricemque thalamum senescenti jam soboli denuo demonstraret. Reassignatis hospitiis veteribus inquilinis, mox tabulata cedrina cum lignis et trabibus levigatis aptissime complanantur; auro et ebore epigrammata designantur camerulis singulis, quibus ipsa volumina reverenter illata suavissime collocantur sic, ut nullum alterius ingressum impediatur vel propinquitate nimia fratrem laedat.

Caeterum infinita sunt dispendia quae per seditiones bellorum librorum generi sunt illata. Et quoniam infinita nullatenus pertransire contingit, hic statuemus finaliter querimoniae nostrae Gades, et ad preces a quibus incepimus regiramus habenas, rogantes suppliciter ut rector Olympi ac mundi totius dispensator altissimus firmet pacem et bella removeat ac tempora faciat sua protectione tranquilla.

Capitulum VIII

De multiplici opportunitate quam habuimus librorum copiam conquirendi

CUM OMNI negotio tempus sit et opportunitas, ut testatur sapiens Ecclesiastes, octavo, jam progredimur enarrare multiplices opportunitates, quibus in acquisitione

librorum, nostris propositis divinitate propitia, juvabamur.

Quamvis enim ab adolescentia nostra semper socialem communionem cum viris litteratis et librorum dilectoribus delectare habere, succedentibus tamen prosperis, regiae majestatis consecuti notitiam et in ipsius acceptati familia, facultatem accepimus ampliore ubilibet visitandi pro libito et venandi quasi saltus quosdam delicatissimos, tum privatas, tum communes, tum regularium, tum saecularium librarum.

Sane dum invictissimi principis ac semper magnifice triumphantis regis Angliae Eduardi Tertii post conquestum,--cujus tempora serenare dignetur Altissimus diutine et tranquille--, primo quidem suam concernentibus curiam, deinde vero rempublicam regni sui, cancellarii videlicet ac thesaurarii, fungeremur officiis, patescebat nobis aditus facilis, regalis favoris intuitu, ad librorum latebras libere perscrutandas.

Amoris quippe nostri fama volatilis jam ubique percrebuit, tantumque librorum et maxime veterum ferebamur cupiditate languescere, posse vero quemlibet nostrum per quaternos facilius quam per pecuniam adipisci favorem. Quamobrem cum supra dicti principis recolendae memoriae bonitate suffulti possemus obesse et prodesse, officere et proficere vehementer tam majoribus quam pusillis, affluerunt loco xeniorum et munerum locoque donorum et joculorum caenulenti quaterni ac decrepiti codices, nostris tam aspectibus quam affectibus pretiosi.

Tunc nobilissimorum monasteriorum aperiebantur armaria, reserabantur scrinia et cistulae solvebantur, et per longa saecula in sepulcris soporata volumina expergiscunt attonita, quaeque in locis tenebrosis latuerant novae lucis radiis perfunduntur. Delicatissimi quondam libri, corrupti et abominabiles jam effecti, murium quidem foetibus cooperti et vermium morsibus terebrati, jacebant exanimes; et qui olim purpura vestiebantur et bysso, nunc in cinere et cilicio recubantes oblivioni traditi videbantur domicilia tinearum.

Inter haec nihilominus, captatis temporibus, magis voluptuose consedimus quam fecisset medicus delicatus inter aromatum apothecas, ubi amoris nostri objectum reperimus et fomentum. Sic sacra vasa scientiae ad nostrae dispensationis provenerunt arbitrium, quaedam data, quaedam vendita ac nonnulla pro tempore commodata.

Nimirum cum nos plerique de hujusmodi donariis cernerent contentatos, ea sponte nostris usibus studuerunt tribuere, quibus ipsi libentius caruerunt, quam ea quae nostris assistentes servitiis abstulerunt. Quorum tamen negotia sic expedire curavimus gratiose, ut et eisdem emolumentum accresceret, nullum tamen detrimentum justitia sentiret. Porro, si scyphos aureos et argenteos, si equos egregios, si nummorum summas non modicas amassemus, tunc temporis dives nobis aerarium instaurasse possemus. Sed revera libros non libras maluimus, codicesque plus dileximus quam florenos, ac panfletos exiguos incrassatis praetulimus palefridis.

Ad haec ejusdem principis illustrissimi sempiternae memoriae legationibus crebris functi, et ob multiplicia regni negotia nunc ad sedem Romanam, nunc ad curiam Franciae, nunc ad mundi diversa dominia, taediosis ambassiatibus ac periculosis temporibus mittebamur, circumferentes tamen ubique illam, quam aquae plurimae nequiverunt extinguere, caritatem librorum. Haec omnium peregrinationum

absinthia quasi quaedam pigmentaria potio dulcoravit. Haec post perplexas intricaciones et scrupulosos causarum anfractus ac vix egressibiles rei publicae labyrinthos ad respirandum ,parumper temperiem aurae lenis aperult.

O beate Deus Deorum in Sion, quantus fluminis impetus voluptatis laetificavit cor nostrum, quotiens paradisum mundi Parisius visitare vacavimus moraturi, ubi nobis semper dies pauci prae amoris magnitudine videbantur! Ibi bibliothecae jocundae super cellas aromatum redolentes, ibi virens viridarium universorum voluminum, ibi prata academica terrae motu tremantia, Athenarum diverticula, Peripateticorum Itinera, Parnasi promontoria et porticus Stoicorum.

Ibi cernitur tam artis quam scientiae mensurator Aristoteles, cujus est totum quod est optimum in doctrinis, in regione dumtaxat transmutabili sublunari; ibi Ptolemaeus eplcyclus et eccentricos auges atque geuzahar planetarum figuris et numeris emetitur; ibi Paulus arcana revelat; ibi Dionyslus convicinus hierarchias coordinat et distinguit; ibi quicquid Cadmus grammate recolligit Phoeniceo, totum virgo Carmenta caractere repraesentat Latino; ibi revera, apertis thesauris et sacculorum corrigiis resolutis, pecuniam laeto corde dispersimus, atque libros impretiabiles luto redemimus et arena. Nequaquam malum est, malum est, insonuit omnis emptor; sed ecce quam bonum et quam jocundum arma clericalis militiae congregare in unum, ut suppetat nobis, unde haereticorum bella contere, si insurgant!

Amplius opportunitatem maximam nos captasse cognoscimus per hoc, quod ab aetate tenera magistrorum et scholarium ac diversarum artium professorum quos ingenii perspicacitas ac doctrinae celebritas clariores effecerant, relegato quolibet partiali favore, exquisitissima sollicitudine nostrae semper coniunximus comitativae, quorum consolativis colloquiis confortati, nunc argumentorum ostensivis investigationibus, nunc physicorum processuum ac catholicorum doctorum tractatum recitationibus, nunc moralitatum excitativis collationibus, velut alternatis et multiplicatis ingenii ferculis, dulctus fovebamur.

Tales in nostro tirocinio commilitones elegimus, tales in thalamo collaterales habuimus, tales in itinere comites, tales in hospitio commensales, et tales penitus in omni fortuna sodales. Verum quia nulla felicitas diu durare permittitur, privabamur nonnunquam luminum aliquorum praesentia corporali, cum eisdem promotiones ecclesiasticae ac dignitates debitaе, prospiciente de caelo justitia, provenerunt. Quo fiebat, ut incumbentes sicut oportuit curae propriae se a nostris cogere obsequiis absentare.

Rursus compendiosissimam semitam subjungemus, per quam ad manus nostras pervenit librorum tam veterum quam novorum plurima multitudo. Religiosorum siquidem mendicantium paupertatem susceptam pro Christo nunquam indignantes horruimus, verum ipsos ubique terrarum in nostrae compassionis ulnas admisimus mansuetas, affabilitate familiarissima in personae nostrae devotionem alleximus, allectosque beneficiorum liberalitate munifica fovimus propter Deum; quorum sic eramus omnium benefactores communes, ut nihilominus videremur quadam paternitatis proprietate singulos adoptasse.

Istis in statu quolibet facti sumus refugium, istis nunquam clausimus gratiae nostrae sinum; quamobrem istos votorum nostrorum peculiarissimos zelatores meruimus

habere, et tam opere quam opera promotores. Qui circumfrensos mare et aridam ac orbis ambitum perlustrantes, universitates quoque diversarumque provinciarum generalia studia perscrutantes, nostris desideriis militare studebant certissima spe mercedes.

Quis inter tot argutissimos venatores lepusculus delitesceret? Quis pisciculus istorum nunc hamos, nunc retia, nunc sagenas evaderet? A corpore sacrae legis divinae usque ad quaternum sophismatum hesternorum, nihil istos praeterire potuit scrutatores. Si in fonte fidei Christianae, curia sacrosancta Romana, sermo devotus insonuit, vel si pro novis causis quaestio ventilabatur extranea, si Parisiensis soliditas, quae plus antiquitati descendae quam veritati subtiliter producendae jam studet, si Anglicana perspicacitas, quae antiquis perfusa luminum novos semper radios emittit veritatis, quicquam ad augmentum scientiae vel declarationem fidei promulgabat, hoc statim nostris recens infundebatur auditibus nullo denigratum seminiverbio nulloque nugace corruptum, sed de praelo purissimi torcularis in nostrae memoriae dolia defaecandum transibat.

Cum vero nos ad civitates et loca contingeret declinare, ubi praefati pauperes conventus habebant, eorum armaria ac quaecunque librorum repositoria visitare non piguit; immo ibi in altissima paupertate altissimas divitias sapientiae thesaurizadas invenimus, et non solum in eorum sarcinulis et sportellis micras de mensa dominorum cadentes reperimus pro catellis, verum panes propositionis absque fermento panemque angelorum omne delectamentum in se habentem, immo horrea Joseph plena frumentis totamque Aegypti suppellectilem atque dona ditissima, quae regina Saba detulit Salomoni.

Hi sicut formicae continue congregantes in messem et apes argumentosae fabricantes jugiter cellas mellis. Hi successores Bezeleel ad excogitandum quicquid fabrefieri poterit in argento et auro ac gemmis, quibus templum Ecclesiae decoretur. Hi prudentes polymitarii, qui superhumeralia et rationale pontificis sed et vestes varias efficiunt sacerdotum. Hi cortinas, saga pellesque arietum rubricatas resarciunt quibus Ecclesiae militantis tabernaculum contegatur. Hi agricolae seminantes, boves triturantes, tubae buccinantes, pleiades emicantes et stellae manentes in ordine suo, quae Sisaram expugnare non cessant. Et ut veritas honoretur, salvo praepudicio cujuscunque, licet hi nuper hora undecima vineam sint ingressi dominicam, sicut amantissimi nobis libri capitulo sexto supra anxius allegabant, plus tamen in hac hora brevissima sacratorum librorum adjecerunt propagini quam omnes residui vinitores; Pauli sectantes vestigia, qui vocatione novissimus praedicatione primus, multo latius aliis evangelium Christi sparsit.

De istis ad statum pontificalem assumpti nonnullos habuimus de duobus ordinibus, Praedicatorum videlicet et Minorum, nostris assistentes lateribus nostraeque familiae commensales, viros utique tam moribus insignitos quam litteris, qui diversorum voluminum correctionibus, expositionibus, tabulationibus ac compilationibus indefessis studiis incumbabant.

Sane quamvis omnium religiosorum communicatione multiplici plurimorum operum copiam tam novorum quam veterum assecuti fuerimus, Praedicatores tamen extollimus merito speciali praeconio in hac parte, quod eos prae cunctis religiosorum suorum sine invidia gratissime communicativos invenimus, ac divina quadam liberalitate perfusos sapientiae luminosae probavimus non avaros sed idoneos

possessores.

Praeter has omnes opportunitates praetactas, stationariorum ac librariorum notitiam, non solum infra natalis soli provinciam, sed per regnum Franciae, Teutoniae et Italiae dispersorum comparavimus, faciliter pecunia praevolante, nec eos ullatenus impedit distantia, neque furor maris absterruit, nec aes eis pro expensa defecit, quin ad nos optatos libros transmitterent vel afferrent. Sciebant profecto quod spes eorum in sinu nostro reposita defraudari non poterat, sed restabat apud nos copiosa redemptio cum usuris.

Denique nec rectores scholarum ruralium puerorumque rudium paedagogos nostra neglexit communitio, singulorum captatrix amoris; sed potius cum vacaret, eorum hortulos et agellos ingressi, flores superficiei tenus redolentes collegimus ac radices effodimus obsoletas, studiosis tamen accommodas et quae possent, digesta barbarie rancida, pectorales arterias eloquentiae munere medicari. Inter hujusmodi pleraque comperimus renovari dignissima quae, solerter eliminata robigine turpi, larva vetustatis deposita, merebantur venustis vultibus denuo reformari. Quae nos, adhibita necessariorum sufficientia, in futurae resurrectionis exemplum resuscitata quodammodo redivivae reddidimus sospitati.

Caeterum apud nos in nostris maneriis multitudo non modica semper erat antiquariorum, scriptorum, correctorum, colligatorum, illuminatorum et generaliter omnium, qui poterant librorum servitiis utiliter insudare. Postremo omnis utriusque sexus omnisque status vel dignitatis conditio, cujus erat cum libris aliquale commercium, cordis nostri januas pulsu poterat aperire facillime et in nostrae commodosum reperire cubile.

Sic omnes admisimus codices afferentes, ut nunquam praecedentium multitudo fastidium posterorum efficeret, vel hesternum beneficium praecollatum praejudicium pareret hodierno. Quapropter cum omnibus memoratis personis quasi quibusdam adamantibus attractivis librorum iugiter uteremur, fiebat ad nos desideratus accessus vasorum scientiae et volatus multifarius voluminum optimorum. Et hoc est quod praesenti capitulo sumpsimus enarrare.

Capitulum IX

Quod licet opera veterum amplius amaremus, non tamen damnare studia modernorum

LICET nostris desideriis novitas modernorum nunquam fuerit odiosa, qui vacantes studiis ac priorum patrum sententiis quicquam vel subtiliter vel utiliter adicientes grata semper affectione colimus, antiquorum tamen examinatos labores securiori aviditate cupivimus perscrutari. Sive enim naturaliter viguerunt perspicaciori mentis ingenio, sive instantiori studio forsitan indulserunt, sive utriusque suffulti subsidio profecerunt, hoc unum comperimus evidenter, quod vix sufficiunt successores priorum comperta discutere, atque ea per doctrinae captare compendium, quae antiqui anfractuosis adinventionibus effoderunt.

Sicut enim in corporis probitate praestantiores legimus praecessisse, quam moderna

tempora exhibere noscantur, ita luculentioribus sensibus praefulsisse plerosque veterum opinari nullatenus est absurdum, cum utrosque opera, quae gesserunt, inattingibiles posteris aequae probent. Unde Phocas in prologo Grammaticae suae scribit:

Omnia cum veterum sint explorata libellis,
Multa loqui breviter sit novitatis opus.

Nempe si de fenore discendi ac diligentia studii fiat sermo, illi philosophiae vitam totam integre devoverunt; nostri vero saeculae contemporanet paucos annos fervidae juventutis, aestuantis vicissim incendii vitiorum, segniter applicant, et cum, sedatis passionibus, discernendae ambiguae veritatis acumen attigerint, mox externis implicati negotiis retrocedunt et philosophiae gymnasiis valedicunt.

Mustum fumosum juvenilis ingenii philosophicae difficultati delibant, vinumque maturius defaecatum oeconomicae sollicitudini largiuntur. Amplius sicut Ovidius, primo *De Vetula*, merito lamentatur:

Omnes declinat ad ea lucra ministrant,
Utque sciant discunt pauci, plures ut abundant;
Sic te prostituunt, O virgo Scientia! sic te
Venalem faciunt castis amplexibus aptam,
Non te propter te quaerentes, sed lucra per te,
Ditarique volunt potius, quam philosophari;

et infra:

sic Philosophia
Exilium patitur, et Philopeunia regnat,

quam constat esse violentissimum toxicum disciplinae.

Qualiter vero non alium terminum studio posuerunt antiqui quam vitae, declarat Valerius ad Tiberium, libro octavo, capitulo septimo, per exempla multorum. Carneades, inquit, laboriosus ac diutinus sapientiae miles fuit; siquidem expletis nonaginta annis idem illi vivendi ac philosophandi finis fuit. Isocrates nonagesimum quartum annum agens nobilissimum librum scripsit; Sophocles prope centesimum annum agens; Simonides octogesimo anno carmina scripsit. A. Gellius non affectavit diutius vivere, quam esset idoneus ad scribendum, teste seipso in prologo *Noctium Atticarum*.

Fervorem vero studii, quem habebat Euclides Socraticus, reatere solebat Taurus philosophus, ut juvenes ad studium animaret, sicut refert A. Gellius libro septimo, capitulo decimo, voluminis memorati. Athenienses namque cum Megarenses odirent, decreverunt quod si quis de Megarensibus Athenas intraret, capite plecteretur. Tunc Euclides, qui Megarensis erat et ante illud decretum Socratem audierat, muliebri ornamento contactus de nocte, ut Socratem audiret, ibat de Megaris ad Athenas viginti millia passuum et redibat. Imprudens et nimius fuit fervor Archimedis, qui geometricae facultatis amator nomen edisserere noluit nec a figura protracta caput erigere, quo vitae mortalis fatum poterat prolongasse, sed indulgens studio plus quam vitae studiosam figuram vitali sanguine cruentavit.

Quam plurima hujus nostri propositi sunt exempla, nec ea quidem transcurrere

brevitas affectata permittit. Sed, quod dolentes referimus, iter prorsus diversum incedunt clerici celebres his diebus. Ambitione siquidem in aetate tenera laborantes, ac praesumptionis pennas Icarias inexpertis lacertis fragiliter coaptantes, pileum magistralem immaturi praeripiunt, fiuntque pueruli facultatum plurium professores immeriti, quas nequaquam pedetentim pertranseunt, sed ad instar caprearum saltuatim ascendunt; cumque parum de grandi torrente gustaverint, arbitrantur se totum funditus sorbuisse, vix faucibus humectatis; et quia in primis rudimentis tempore congruo non fundantur, super debile fundamentum opus aedificant ruinosum. Iamque provectos pudet addiscere, quae tenellos decuerat didicisse, et sic profecto coguntur perpetuo luere quod ad fasces indebitos praepropere salierunt

Propter haec et his similia, tirones scholastici soliditatem doctrinae, quam veteres habuerunt, tam paucis lucubratiunculis non attingunt, quantumcunque fungantur honoribus, censeantur nominibus, auctorizentur habitibus, locenturque solemniter in cathedris seniorum. Prisciani regulas et Donati statim de cunis erepti et celeriter ablactati perlingunt; Categorias, Perihermenias, in cujus scriptura summus Aristoteles calamum in corde tinxisse confingitur, infantili balbutie resonant impuberes et imberbes. Quarum facultatum itinera dispendioso compendio damnoaque diplomate transmeantes, in sacrum Moysen manus iniciunt violentas, ac se tenebrosis aquis in nubibus aeris facialiter aspergentes, ad pontificatus infulam caput parant, nulla decoratum canitie senectutis.

Promovent plurimum istam pestem juvantque ad istum phantasticum clericatum tam perniciosus passibus attingendum papalis provisio seductivis precibus impetrata necnon et preces, quae repelli non possunt, cardinalium et potentum, amicorum cupiditas et parentum, qui aedificantes Sion in sanguinibus, prius suis nepotibus et alumnis ecclesiasticas dignitates anticipant, quam naturae successu vel doctrinae temperie maturescant.

Isto, pro dolor! paroxysmo, quem plangimus, Parisiense palladium nostris maestis temporibus cernimus jam sublatum, ubi tepuit, immo fere frigit zelus scholae tam nobilis, cujus olim radii lucem dabant universis angulis orbis terrae. Quiescit ibidem jam calamus omnis scribae, nec librorum generatio propagatur ulterius, nec est qui incipiat novus auctor haberi. Involvunt sententias sermonibus imperitis, et omnis logicae proprietate privantur; nisi quod Anglicanas subtilitates, quibus palam detrahunt, vigiliis furtivis addiscunt.

Minerva mirabilis nationes hominum circuire videtur, et a fine usque ad finem attingit fortiter, ut se ipsam communicet universis. Indos, Babylonios, Aegyptios atque Graecos, Arabes et Latinos eam pertransisse jam cernimus. Jam Athenas deseruit, jam a Roma recessit, jam Parisius praeterivit, jam ad Britanniam, insularum insignissimam quin potius microcosmum, accessit feliciter, ut se Graecis et barbaris debitricem ostendat. Quo miraculo perfecto, conicitur a plerisque quod, sicut Galliae jam sophia tepescit, sic ejusdem millitia penitus evirata languescit.

Capitulum X

De successiva perfectione librorum

SAPIENTIAM veterum exquirentes assidue, juxta sapientis consilium, Ecclesiastici nono et tricensimo: Sapientiam, inquit, omnium antiquorum exquiret sapiens, non in illam opinionem dignum duximus declinandum, ut primos artium fundatores omnem ruditatem elimasse dicamus, scientes adinventionem cujusque fideli canonio ponderatam pusillam efficere scientiae portionem. Sed per plurimorum investigationes sollicitas, quasi datis symbolis singillatim, scientiarum ingentia corpora ad immensas, quas cernimus, quantitates successivis augmentationibus succreverunt. Semper namque discipuli, magistrorum sententias iterata fornace liquantes, praeneglectam scoriam excoxerunt, donec fieret aurum electum probatum terrae purgatum septuplum et perfecte, nullius erronei vel dubii admixtione fucatum.

Neque enim Aristoteles, quamvis ingenio giganteo floreret, in quo naturae complacuit experiri quantum mortalitati rationis posset annectere, quemque paulo minus minoravit ab angelis Altissimus, illa mira volumina, quae totus vix capit orbis, ex digitis suis suxit. Quinimmo Hebraeorum, Babyloniorum, Aegyptiorum, Chaldaeorum, Persarum etiam et Medorum, quos omnes diserta Graecia in thesauros suos transtulerat, sacros libros oculis lynceis penetrando perviderat. Quorum recte dicta recipiens, aspera complanavit, superflua rescavit, diminuta supplevit et errata delevit; ac non solum sincere docentibus sed etiam oberrantibus regratiandum censuit, quasi viam praebentibus veritatem facilius inquirendi, sicut ipsemet secundo Metaphysicae clare docet. Sic multi jurisperiti condidere Pandectam, sic medici multi Tegni, sic Avicenna Canonem, sic Plinius molem illam Historiae Naturalis, sic Ptolemaeus edidit Almagesti.

Quemadmodum namque in scriptoribus annalium considerare non est difficile quod semper posterior praesupponit priorem, sine quo praelapsa tempora nullatenus enarrare valeret, sic est in scientiarum auctoribus aestimandum. Nemo namque solus est in quacunque scientiam generavit, cum inter vetustissimos et novos intermedios reperimus, antiquos quidem si nostris aetatibus comparentur, novos vero si ad studiorum fundamenta referantur, et istos doctissimos arbitramur.

Quid fecisset Vergilius, Latinorum poeta praecipuus, si Theocritum, Lucretium et Homerum minime spoliasset et in eorum vitula non arasset? quid nisi Parthenium Pindarumque, cujus eloquentiam nullo modo potuit imitari, aliquatenus lectitasset? Quid Sallustius, Tullius, Boetius, Macrobius, Lactantius, Martianus, immo tota cohors generaliter Latinorum, si Athenarum studia vel Graecorum volumina non vidissent? Parum certe in scripturae gazophylacium Hieronymus, trium linguarum peritus, Ambrosius, Augustinus, qui tamen Graecas litteras se fatetur odisse, immo Gregorius, qui prorsus eas se nescisse describit, ad doctrinam ecclesiae contulissent, si nihil eisdem doctior Graecia commodasset. Cujus rivulis Roma rigata, sicut prius generavit philosophos ad Graecorum effigiem, pari forma postea protulit orthodoxae fidei tractatores. Sudores sunt Graecorum symbola quae cantamus, eorundem declarata consiliis et multorum martyrio confirmata.

Cedit tamen ad gloriam Latinorum per accidens hebetudo nativa, quoniam sicut

fuerunt in studiis minus docti, sic in erroribus minus mali. Arriana nempe malitia fere totam eclipsarat ecclesiam, Nestoriana nequitia, quae blasphema rabie debacchari praesumpsit in virginem, tam nomen quam definitionem Theotokos abstulisset reginae non pugnando sed disputando, nisi miles invictus Cyrillus, ad monomachiae congressum paratus, eam favente consilio Ephesino in spiritu vehementi penitus exsufflasset.

Innumerabiles nobis sunt Graecorum haeresium tam species quam auctores; nam sicut fuerunt sacrosanctae fidei primitivi cultores, ita et primi zizaniorum satores produntur historiis fide dignis. Sicque posterius profecerunt in pejus quod, dum Domini inconsutilem tunicam scindere molirentur, claritatem doctrinae praehabita perdiderunt totaliter ac novis tenebris excaecati decidunt in abyssum, nisi ille sua occulta dispenset potentia, cujus sapientiam numerus non metitur.

Haec hactenus; nam hic nobis subducitur iudicandi facultas. Unum tamen elicimus ex praedictis, quod damnosa nimis est hodie studio Latiorum Graeci sermonis inscitia, sine quo scriptorum veterum dogmata sive Christianorum sive gentilium nequeunt comprehendi. Idemque de Arabico in plerisque tractatibus astronomicis, ac de Hebraico pro textu sacrae bibliae, verisimiliter est censendum, quibus defectibus proinde Clemens quintus occurrit, si tamen praelati quae faciliter statuunt, fideliter observarent. Quamobrem grammaticam, tam Hebraeam quam Graecam, nostris scholaribus providere curavimus cum quibusdam adjunctis, quorum adminiculo studiosi lectores in dictarum linguarum scriptura, lectura necnon etiam intellectu, plurimum poterunt informari, licet proprietatem idiomatis solus auditus aurium animae repraesentet.

Capitulum XI

Quare libros liberalium litterarum praetulimus libris iuris

JURIS positivi lucrativa peritia dispensandis terrenis accommoda, quanto hujus saeculi filiis famulatur utilius, tanto minus ad capescenda sacrae scripturae mysteria et arcana fidei sacramenta filiis lucis confert, utpote quae disponit peculiariter ad amicitiam hujus mundi, per quam homo, Iacobo attestante, Dei constituitur inimicus. Haec nimirum lites humanas, quas infinita producit cupiditas, intricatis legibus, quae ad utrumlibet duci possunt, extendit crebrius quam exstinguit; ad quas tamen sedandas a jurisconsultis et piis principibus noscitur emanasse.

Sane cum contrariorum sit eadem disciplina potentiaque rationalis ad opposita valeat, simulque sensus humanus proclivior sit ad malum, hujus facultatis exercitatoribus accidit, ut plerumque litibus intendendis indulgeant plus quam paci, et jura non ad Legislatoris intentum referant sed ad suae machinationis effectum verba retorqueant violenter.

Quamobrem, licet mentem nostram librorum amor hereos possideret a puero, quorum zelo languere vice voluptatis accepimus, minus tamen librorum civilium appetitus nostris adhesit affectibus minusque hujusmodi voluminibus acquirendis concessimus tam operae quam impensae. Sunt enim utilia, sicut scorpio in theriaca,

quemadmodum libro *de Pomo* Aristoteles, sol doctrinae, de logica definivit.

Cernebamus etiam inter leges et scientias quamdam naturae differentiam manifestam, dum omnis scientia jocundatur et appetit quod suorum principiorum praecordia, introspectis visceribus, pateant et radices suae pullulationis emineant suaeque scaturiginis emanatio luceat evidenter; sic enim ex cognato et consono lumine veritatis conclusionis ad principia ipsum corpus scientiae lucidum fiet totum, non habens aliquam partem tenebrarum. At vero leges, cum sint pacta et humana statuta ad civiliter convivendum vel juga principum superjecta cervicibus subditorum, recusant reduci ad ipsam synderesim, aequitatis originem, eo quod plus habere se timeant de voluntatis imperio quam de rationis arbitrio. Quapropter causas legum discutiendas non esse suadet in pluribus sententia sapientum.

Nempe consuetudine sola leges multae vigorem acquirunt non necessitate syllogistica, sicut artes, prout secundo *Politicorum* adstruit Aristoteles, Phoebus scholae, ubi politiam redarguit Hippodami, quae novarum legum inventoribus praemia pollicetur, quia leges veteres abrogare et novellas statuere est ipsarum, quae fiunt, valitudinem infirmare. Quae enim sola consuetudine stabilitatem accipiunt, haec necesse est desuetudine dirimantur.

Ex quibus liquido satis constat quod, sicut leges nec artes sunt nec scientiae, sic nec libri legum libri scientiarum vel artium proprie dici possunt. Nec est haec facultas inter scientias recensenda, quam licet geologiam appropriato vocabulo nominare. Libri vero liberalium litterarum tam utiles sunt scripturae divinae, quod sine ipsorum subsidio frustra ad ipsius notitiam intellectus aspiret.

Capitulum XII

Quare libros grammaticales tanta diligentia curavimus renovare

CUM LIBRORUM lectionibus foveremur assidue, quos moris erat cotidie legere vel audire, perpendimus evidenter quantum impediatur intellectus officium vel unius vocabuli semiplena notitia, dum nullius enuntiationis sententia capitur, cujus pars quantalibet ignoratur. Quapropter exoticorum verborum interpretationes mira sedulitate jussimus annotari antiquorumque grammaticorum orthographiam, prosodiam, etymologiam ac diasyntheticam inconcussa curiositate consideravimus terminosque vetustate nimia caligantes descriptionibus congruis lucidare curavimus, quatenus iter planum nostris studentibus pararemus.

Haec est sane summa totalis quare tot grammaticorum antiquata volumina emendatis codicibus renovare studuimus, ut stratas regias sterneremus, quibus ad arte quascunque nostri futuri scholares incederent inoffense.

Capitulum XIII

Quare non omnino negleximus fabulas poetarum

OMNIA genera machinarum quibus contra poetas solius nudae veritatis amatores obiciunt duplici refelluntur umbone, quia vel in obscena materia gratus cultus sermonis addiscitur vel, ubi ficta sed honesta tractatur sententia, naturalis vel historialis veritas indagatur sub eloquio typicae fictionis.

Quamvis nimirum omnes homines natura scire desiderent, non tamen omnes aequaliter delectantur addiscere, quinimmo studii labore gustato et sensuum fatigatione percepta plerique nucem abiciunt inconsulte prius quam testa soluta nucleus attingatur. Innatus est enim homini duplex amor, videlicet propriae libertatis in regimine et aliquantae voluptatis in opere; unde nullus sine causa alieno se subdit imperio vel opus quodcunque exercet cum taedio sua sponte. Delectatio namque perficit operationem, sicut pulcritudo juventutem: sicut Aristoteles verissime dogmatizat decimo *Ethicorum*.

Idcirco prudentia veterum adinvenit remedium, quo lascivum humanum caperetur ingenium quodammodo pio dolo, dum sub voluptatis iconio delicata Minerva delitesceret in occulto. Muneribus parvulos ascolemus allicere ut illa gratis velint addiscere, quibus eos vel invitos intendimus applicare. Non enim natura corrupta eo impetu, quo prona se pellit ad vitia, transmigrat ad virtutes. Hoc in brevi versiculo nobis declarat Horatius, ubi artem tradit poeticam, ita dicens:

Aut prodesse volunt aut delectare poetae.

Hoc idem in alio versu ejusdem libri patenter insinuat, ita scribens:

Omne tulit punctum qui miscuit utile dulci.

Quot Euclidis discipulos retrojecit Elefuga, quasi scopulus eminens et abruptus, qui nullo scalarum suffragio scandi posset! Durus, inquiunt, est hic sermo; quis potest eum audire? Filius inconstantiae, qui tandem in asinum transformari volebat, philosophiae studium nullatenus forsitan dimisisset, si eidem contacta voluptatis velamine familiariter occurrisset. Sed mox Cratonis cathedra stupefactus et quaestionibus infinitis, quasi quodam fulmine subito re percussus, nullum prorsus videbat refugium nisi fugam.

Haec in excusationem adduximus poetarum; jam studentes intentione debita in eisdem ostendimus inculpandos. Ignorantia quidem solius unius vocabuli praegrans sententiae impedit intellectum, sicut proximo capitulo est assumptum. Cum igitur dicta sanctorum poetarum figmentis frequenter alludent, eveniet, necesse est ut nescito poemate introducto tota ipsius auctoris intentio penttus obstruatur. Et certe, sicut dicit Cassiodorus libro suo, *De Institutione Divinarum Litterarum*, non sunt parva censenda sine quibus in magna constare non possunt. Restat igitur ut ignoratis poesibus ignoretur Hieronymus, Augustinus, Boetius, Lactantius, Sidonius et plerique alii, quorum litaniam prolixum capitulum non teneret.

Venerabilis vero Beda hujus dubitationis articulum distinctione declaravit dilucida, sicut recitat compilator egregius Gratianus, plurium repetitor auctorum, qui sicut fuit

avarus in compilationis materia, sic confusus reperitur in forma. Scribit tamen sic distinctione septimo et tricensimo, *Turbat asumen*: saeculares litteras quidam legunt ad voluptatem, poetarum figmentis et verborum ornatu delectati; quidam vero ad eruditionem eas addiscunt, ut errores gentium legendo detestentur et utilia, quae in eis invenerint, ad usum sacrae eruditionis devoti convertant: tales laudabiliter saeculares litteras addiscunt. Haec Beda

Hac institutione salutifera moniti sileant detrahentes studentibus in poetis ad tempus, nec ignorantes huiusmodi connescientes desiderent, quia hoc est simile solatio miserorum. Statuat igitur sibi quisque piae intentionis affectum et de quacunque materia, observatis virtutis circumstantiis, faciet studium Deo gratum; et si in poeta profecerit, quemadmodum magnus Maro se fatetur in Ennio, non amisit.

Capitulum XIV

Qui deberet esse librorum potissimi dilectores

RECOLLIGENTI praedicta palam est et perspicuum qui deberet esse librorum praecipui dilectores. Qui namque sapientia magis egent ad sui status officium utiliter exsequendum, hi potissimum sacris vasis sapientiae propensiolem proculdubio exhibere tenentur sollicitum grati cordis affectum. Est autem sapientis officium bene ordinare et alios et seipsum: secundum Phoebum philosophorum, Aristotelem, primo Metaphysicae, qui nec fallit nec fallitur in humanis. Quapropter principes et praelati, iudices et doctores et quicumque rei publicae directores, sicut prae aliis sapientia opus habent, ita prae aliis vasis sapientiae zelum debent.

Philosophiam nimirum conspexit Boetius in sinistra quidem sceptrum et in dextra libros gestantem, per quod universis evidenter ostenditur nullum posse rempublicam debite regere sine libris. Tu, inquit Boetius loquens Philosophiae, hanc sententiam Platonis ore sanxisti beatus fore re publicas si eas vel studiosi sapientiae regerent vel earum rectores studere sapientiae contigisset. Rursus hoc nobis insinuat ipse gestus imaginis, quod quanto dextra sinistram praecellit, tanto contemplativa dignior est activa, simulque sapientis interesse monstratur nunc studio veritatis, nunc dispensatione temporalium indulgere vicissim.

Philippum legimus diis regratiatum devote, quod Alexandrum concesserant temporibus Aritotelis esse natum, cujus instructionibus educatus regni paterni moderamine dignus esset. Dum Phaeton ignarus regiminis fit currus auriga paterni, nunc vicinitate nimia nunc remota distantia infeliciter administrat mortalibus aestum Phoebi ac, ne omnes periclitarentur subjecti propinquo regimine, juste meruit fulminare.

Referunt tam Graecorum quam Latinorum historiae, quod nobiles inter eos principes non fuerunt, qui litterarum peritia caruerunt. Sacra lex Mosaica, praescribens regi regulam, per quam regat, librum legis divinae sibi praecipit habere descriptum, *Deut.* septemdecimo, secundum exemplar a sacerdotibus exhibendum, in quo sibi legendum esset omnibus diebus vitae suae. Sane labilitatem humanae memoriae et instabilitatem virtuosae voluntatis in homine satis noverat Deus ipse, qui condidit et

qui fingit cotidie corda hominum singillatim. Quamobrem quasi omnium malorum antidotum voluit esse librum, cujus lectionem et usum tanquam saluberrimum spiritus alimentum cotidianum jugiter esse jussit, quo refocillatus intellectus nec enervis nec dubius trepidaret ullatenus in agendis. Istud eleganter Joannes Saresberiensis pertractat in suo Policraticon, libro quarto.

Caeterum omne genus hominum, qui tonsura vel signo clericali praefulgent, contra quos libri quarto, quinto et sexto capitulis querebantur, libris tenentur veneratione perpetua famulari.

Capitulum XV

Quot commoda confert amor librorum

HUMANUM transcendit ingenium, quanruncunque de fonte fuerit Pegaseo potatum, instantis capituli titulum explicare perfecte. Si linguis angelorum et hominum quis loquatur, si in Mercurium transformetur aut Tullium, si dulcescat Titi Livii eloquentia lactea, si Demosthenis suavitate peroret, aut Moysi balbutiem allegabit, vel cum Ieremia se puerum nescientem fatebitur adhuc loqui, vel imitabitur resonantem in montibus altis echo. Amorem namque librorum amorem sapientiae constat esse, sicut secundo capitulo est probatum.

Hic autem amor philosophia Graeco vocabulo nuncupatur, cujus virtutem nulla creata intelligentia comprehendit, quoniam vere creditur bonorum omnium esse mater:---*Sap.* septimo. Aestus quippe carnalium vitiorum quasi caelicus ros exstingulit, dum motus intensus virtutum animalium vires naturalium virtutum remittit, otio penitus effugato, quo sublato periire Cupidinis arcus omnes.

Hinc Plato in Phaedone: In hoc, inquit, manifestus est philosophus, si absolvit animam a corporis communione differentius aliis hominibus. Ama, inquit Hieronymus, scientiam scripturarum et carnis vitia non amabis. Demonstravit hoc Xenocrates, deiformis in constanta rationis, quem nobile scortum, Phryne nomine, statuum definivit non hominem cum nullis eum valeret illecebris evirare, quemadmodum 0 Valerius libro quarto, capitulo tertio plene refert. Hoc ipsum noster Origenes ostendit, qui ne eum ab omnipotenti femina effeminari contingeret, utriusque sexus medium per abnegationem extremorum elegit: animosum quippe remedium, nec naturae: tamen consentaneum nec virtuti, cujus est hominem non insensibilem facere passionum sed subortas a fomite rationis enecare mucrone.

Rursus mundanas pecunias parvipendunt ex animo, quotquot amor affecit librorum, dicente Hieronymo contra Vigilantium, epistola quarta et quinquagensima: non est ejusdem hominis aureos nummos et scripturas probare. Unde a quodam metrice sic dictum est:

Nulla libris erit apta manus ferrugine tincta,
Nec nummata queunt corda vacare libris.
Non est ejusdem nummos librosque probare;
Persequitur libros grex, Epicure, tuus.
Nummipatae cum libricolis nequeunt simul esse;

Ambos, crede mihi, non tenet una domus.

Nullus igitur potest libris et Mammonae deservire.

Vitiorum deformitas in libris maxime reprobatur, ut inducatur omnimode vitia detestari, qui libros dilexerit perscrutari. Daemon, qui a scientia nomen habet, per librorum scientiam potissime triumphatur, cujus fraudes multipliciter flexuosae milleque perniciosi maeandri per libros panduntur legentibus, ne se transfigurans in angelum lucis dolis circumveniat innocentes. Divina nobis per libros reverentia revelatur, virtutes quibus colitur propalantur expressius, atque merces describitur, quam quae nec fallit nec fallitur veritas pollicetur.

Imago simillima futurae beatitudinis est sacrarum contemplatio litterarum, in quibus nunc Creator nunc creatura conspicitur, ac de torrente perpetuae jocunditatis hauritur. Fides fundatur potentia litterarum. Spes librorum solatio confirmatur, ut per patientiam et consolationem scripturarum spem habeamus. Caritas non inflatur sed aedificatur per veram notitiam litterarum; immo super libros sacros constat luce clarius Ecclesiam stabilitam.

Delectant libri, prosperitate feliciter arridente, consolantur individue, nubila fortuna terrente: pactis humanis robur attribuunt, nec feruntur sententiae graves sine libris. Artes et scientiae in libris consistunt, quarum emolumenta nulla mens sufficeret enarrare. Quanti pendenda est mira librorum potentia, dum per eos fines tam orbis quam temporis cernimus, et ea quae non sunt, sicut ea quae sunt, quasi in quodam aeternitatis speculo contemplamur.

Montes scandimus, abyssorum voragines perscrutamur, spectes piscium, quos communis aer nequaquam salubriter continet, intuemur codicibus; fluviorum et fontium diversarum terrarum proprietates distinguimus; metallorum atque gemmarum genera et minerae cujusque materias de libris effodimus, herbarumque vires, arborum et plantarum addiscimus, prolemque totam pro libito cernimus Neptuni, Cereris et Plutonis.

Quod si nos caelicolas visitare delectat, suppeditantes Taurum, Caucasum et Olympum, Junonis regna transcendimus, ac septena territoria planetarum funiculis et circulis emetimus. Ipsum tandem firmamentum supremum, signis, gradibus et imaginibus varietate maxima decoratum, lustramus. Ibi polum antarcticum, quem nec oculus vidit nec auris audivit, inspicimus; luminosum iter galaxiae et animalibus caelestibus picturatum zodiacum delectabili jocunditate miramur.

Hinc per libros ad separatas transimus substantias, ut cognatas intelligentias intellectus salutet primamque causam omnium ac motorem immobilem infinitae virtutis oculo mentis cernat et amore inhaereat sine fine. Ecce per libros adjuti beatitudinis nostrae mercedem attingimus, dum adhuc existimus viatores.

Quid plura? proculdubio, sicut Seneca docente didicimus, otium sine litteris mors est et vivi hominis sepultura, ita revera a sensu contrario litterarum seu librorum negotium concludimus hominis esse vitam.

Rursus per libros tam amicis quam hostibus intimamus, quae nequaquam secure nuntiis commendamus: quoniam libro plerumque ad principum thalamos ingressus conceditur, quo repelleretur penitus vox auctoris, sicut Tertullianus in principio

Apologetici sui dicit. Carceribus et vinculis custoditi, ademptaque penitus corporis libertate, librorum legationibus utimur ad amicos, eisque causas nostras expediendas committimus, atque illuc transmittimus, quo nobis fieret causa mortis accessus. Per libros praeteritorum reminiscimur, de futuris quodammodo prophetamus, praesentia quae labuntur et fluunt scripturae memoria stabilimus.

Felix studiositas et studiosa felicitas praepotentis eunuchi, de quo Actuum octavo narratur, quem amor propheticae lectionis succenderat tam ardentem, quod nec ratione itineris a legendo cessaret, reginae Candacis regiam populosam oblivioni tradiderat, gazas quibus praeerat a cura cordis semoverat, et tam iter quam currum quo ferebatur neglexerat. Solus amor libri totum sibi vindicaverat domicilium castitatis, quo disponente mox fidei januam meruit introire. O gratiosus amor librorum, qui Gehennae filium et alumnum Tartari per gratiam baptismalem filium fecit regni!

Cesset jam stilus impotens infiniti negotii consummare tenorem, ne videatur aggredi temere, quod in principio fatebatur impossibile cuiquam esse.

Capitulum XVI

Quam meritorium sit libros novos scribere et veteres renovare

SICUT necessarium est reipublicae pugnaturis militibus arma providere Vulcania et congestas victualium copias praeparare, sic Ecclesiae militanti contra paganorum et haereticorum insultus operae pretium constat esse sanorum librorum multitudine communiri.

Verum quia omne quod servit mortalibus, per prolapsum temporis mortalitatis dispendium patitur, necesse est vetustate tabefacta volumina innovatis successoribus instaurari, ut perpetuitas, quae naturae repugnat individui, concedatur privilegio speciei. Hinc est, quod signanter dicitur, *Ecclesiastes*, duodecimo: faciendi plures libros nullus est finis. Sicut enim librorum corpora, ex contrariorum commixtione compacta, suae compositionis continuum sentiunt detrimentum, sic per prudentiam clericorum reperiri debet remedium, per quod liber sacer, solvens naturae debitum, haereditarium obtineat substitutum et simile semen fratri mortuo suscitetur verificeturque statim illud Ecdesiastici tricensimo: Mortuus est pater illius et quasi non est mortuus, similem enim sibi reliquit post se.

Sunt igitur transcriptiones veterum quasi quaedam propagationes recentium filiorum, ad quos paternum devolvatur officium, ne librorum municipium minuatur. Sane hujusmodi transcriptores antiquarii nominantur, quorum studia inter ea quae complentur labore corporeo plus sibi placere. Cassiodorus confitetur, *De Institutione Divinarum Litterarum*, capitulo tricensimo, ita subdens: Felix, inquit, intentio, laudanda sedulitas, manu hominibus praedicare, linguas digitis aperire, salutem mortalibus tacitum dare, et contra diaboli surreptiones illicitas calamo et atramento pugnare. Haec ille. Porro scriptoris officium Salvator exercuit, dum inclinans se deorsum digito scribebat in terra, *Joh.* octavo, ut nullus quantumcunque nobilis dedignetur hoc facere, quod sapientiam Dei patris intuetur fecisse.

O scripturae serenitas singularis, ad cujus fabricam inclinatur artifex orbis terrae, in

cujus tremendo nomine flectitur omne genu! O venerandum artificium singulariter prae cunctis praxibus, quae hominis manu fiunt, cui pectus Dominicum incurvatur humiliter, cui digitus Dei applicatur vice calami functus! Sevisse Dei filium vel arasse, texuisse vel fodisse non legimus; nec quicquam aliud de mechanicis divinam decebat sapientiam humanatam, nisi scribendo litteras exarare, ut discat quilibet generosus aut sciolus, quod hominibus digiti tribuuntur divinitus ad scribendi negotium potius quam ad bellum. Unde librorum sententiam plurimum approbamus, qua clericum inertem scripturae censuerunt quodammodo fore mancum, capitulo sexto supra.

Scribit iustos in libro viventium Deus ipse; lapideas quidem tabulas digito Dei scriptas Moyses accepit. Scribat librum ipse qui iudicat, Job proclamat; digitos scribentis in pariete *Mane Thecel Phares* Nabuchodonosor tremens vidit, Danielis quinto. Ego, inquit Jeremias, scribebam in volumine atramento, Jeremiae sexto et tricensimo. Quod vides, scribe in libro, Christus Joanni praecipit caro suo, *Apoc.* primo. Sic Isaiae, sic Josuae officium scriptoris injungitur, ut tam actus quam peritia futuris in posterum commendetur. In vestimento et femore scriptum habet *Rex regum et Dominus dominantium* Christus ipse, ut sine scriptura nequeat apparere perfectum Omnipotentis regium ornamentum.

Defuncti docere non desinunt, qui sacrae scientiae libros scribunt. Plus Paulus scribendo sacras epistolas Ecclesiae profuit fabricandae quam gentibus et Judaeis evangelizando sermone. Nempe per libros cotidie continuat comprehensor, quod olim in terrapositus inchoavit viator; sicque verificatur de doctoribus libros scribentibus sermo propheticus Danielis duodecimo: qui ad justitiam erudiunt multos, quasi stellae in perpetuas aeternitates.

Porro polychronitudinem antiquorum, prius quam Deus originalem mundum cataclysmo dilueret, adscribendam miraculo, non naturae catholici decrevere doctores, ut Deus ipse tantum eis vitae concederet, quantum reperiendis et in libris scribendis scientiis conveniret: inter quas astronomiae miranda diversitas, ut experimentaliter visui subderetur, sexcentorum annorum periodum secundum Josephum requirebat.

Verumtamen non abnuunt, quin terrae nascentia illius temporis primitivi utilius alimentum praestarent mortalibus quam moderni, quo dabatur non solum hilarior corporis euexia sed et diuturnior fiorens aetas; ad quam non modicum contulit, quod virtuti vivebant omnimode, resecato superfluo voluptatis. Igitur quisquis Dei munere scientia est dotatus juxta consilium spiritus sancti, Ecclesiastici octavo et tricensimo: sapientiam scribe in tempore vacuitatis; ut et praemium cum beatis et spatium in praesenti augeatur aetatis.

Caeterum, si ad mundi principes divertamus sermonem, imperatores egregios invenimus non solum artis scribendi peritia floruisse, sed et ipsius operi plurimum indulgisse. Julius Caesar, primus omnium et tempore et virtute, Commentarios reliquit tam belli Gallici quam civilis a semetipso conscriptos; item *de Analogia* duos libros, et *Anticatones* totidem, et poema quod inscribitur *Iter*, et opuscula alia multa fecit.

Tam Julius quam Augustus cautelas scribendi litteram pro littera adinvenit, ut quae

scriberent occultarent. Nam Julius quartam litteram proposuit loco primae, et sic deinceps alphabetum expendit; Augustus vero secunda pro prima, et pro secunda tertia, et ita deinceps usus fuit. Hic in Mutinensi bello, in maxima mole rerum, cotidie et legisse et scripsisse traditur ac etiam dedamasse. Tiberius lyricum carmen scripsit, et poemata quaedam Graeca. Claudius similiter, tam Graeci quam Latini sermonis peritus, varios libros fecit. Sed prae his et aliis Titus in scribendi peritia floruit, qui cujuscunque volebat litteram imitabatur facillime, unde se profitebatur falsarium maximum, si libuisset, fieri potuisse. Haec omnia Suetonius, *De Vita Duodecim Caesarum*, annotavit.

Capitulum XVII

De debita honestate circa librorum custodiam adhibenda

NON SOLUM Deo praestamus obsequium novorum librorum praeparando volumina, sed sacratae pietatis exercemus officium, si eosdem nunc illaese tractemus, nunc locis idoneis redditos illibatae custodiae commendemus; ut gaudeant puritate, dum habentur in manibus, et quiescant secure, dum in suis cubilibus reconduntur. Nimirum post vestes et vascula corpori dedicata dominico, sacri libri merentur a clericis honestius contrectari, quibus totiens irrogatur injuria, quotiens eos praesumit attingere manus foeda. Quamobrem exhortari studentes super negligentibus vanis reputamus expediens, quae vitari faciliter semper possent et mirabiliter libris nocent.

In primis quidem circa claudenda et aperienda volumina sit matura modestia, ut nec praecipiti festinatione solvantur, nec inspectione finita sine clausura debita dimittantur. Longe namque diligentius librum quam calceum convenit conservari.

Est enim gens scholarium perperam educata communiter et, nisi majorum regulis refranetur, infinitis infantibus insolesat. Aguntur petulantia, praesumptione tumescunt; de singulis judicant tanquam certi, cum sint in omnibus inexperti.

Videbis fortassis juvenem cervicosum, studio segniter residentem, et dum hiberno tempore hiems alget, nasus irriguus frigore comprimente distillat, nec prius se dignatur emunctorio tergere, quam subjectum librum madefecerit turpi rore; cui utinam loco codicis corium subderetur sutoris Unguem habet fimo fetente refertum, gagati simillimum, quo placentis materiae signat locum. Paleas dispertitur innumeras, quas diversis in locis collocat evidenter, ut festuca reducat quod memoria non retentat. Hae paleae, quia nec venter libri digerit nec quisquam eas extrahit, primo quidem librum a solita junctura distendunt, et tandem negligenter oblivioni commissae putrescunt.

Fructus et caseum super librum expansum non veretur comedere, atque scyphum hinc inde dissolute transferre; et quia non habet eleemosynarium praeparatum, in libris dimittit reliquias fragmentorum. Garrulitate continua sociis oblatrare non desinit, et dum multitudinem rationum adducit a sensu physico vacuarum, librum in gremio subexpansum humectat aspergine salivarum. Quid plura? statim duplicatis cubitis reclinatur in codicem et per breve studium soporem invitat prolixum, ac reparandis rugis limbos replicat foliorum, ad libri non modicum detrimentum.

Jam imber abiit et recessit et flores apparuerunt in terra nostra. Tunc scholaris quem describimus, librorum neglector potius quam inspector, viola, primula atque rosa necnon et quadrifolio farciat librum suum. Tunc manus aquosas et scatentes sudore volvendis voluminibus applicabit. Tunc pulverulentis undique chirothecis in candidam membranam impinget et indice veteri pelle vestito venabitur paginam lineatim. Tunc ad pulicis mordentis aculeum sacer liber abicitur, qui tamen vix clauditur infra mensem, sed sic pulveribus introjectis tumescit quod claudentis instantiae non obedit.

Sunt autem specialiter coercendi a contrectatione librorum juvenes impudentes, qui cum litterarum figuras effigiare didicerint, mox pulcherrimorum voluminum, si copia concedatur, incipiunt fieri glossatores incongrui et ubi largiorem marginem circa textum perspexerint, monstruosis apparitant alphabetis; vel aliud frivolum qualecunque quod imaginationi occurrit celerius, incastigatus calamus protinus exarare praesumit. Ibi Latinista, ibi sophista, ibi quilibet scribe indoctus aptitudinem pennae probat, quod formosissimis codicibus quo ad usum et pretium creberrime vidimus obfuisse.

Sunt iterum fures quidam libros enormiter detruncantes, qui pro epistolarum chartulis schedulas laterales abscindunt, littera sola salva; vel finalia folia, quae ad libri custodiam dimittuntur, ad varios abusus assumunt; quod genus sacrilegii sub interminatione anathematis prohiberi deberet.

Convenit autem prorsus scholarium honestati ut, quotiens ad studium a refectione reditur, praecedat omnino lotio lectionem, nec digitus sagimine delibutus aut folia prius volvat, aut signacula libri solvat. Puerulus lacrimosus capitalium litterarum non admiretur imagines, ne manu fluida polluat pergamenum; tangit enim illico quicquid videt. Porro laici, qui librum aequae respiciunt resupine transversum sicut serie naturali expansum, omni librorum communionem penitus sunt indigni.

Hoc etiam clericus disponat, ut olens ab ollis lixa cinereus librorum lilia non contingat illotus, sed qui ingreditur sine macula pretiosis codicibus ministrabit. Conferret autem plurimum tam libris quam scholaribus manuum honestarum munditia, si non essent scabies et pustulae characteres clericales.

Librorum defectibus, quoties advertuntur, est otius occurrendum; quoniam nihil grandescit citius quam scissura, et fractura, quae ad tempus negligitur, reparabitur postea cum usura.

De librorum armariis mundissime fabricandis, ubi ab omni laesione salventur securi, Moyses mitissimus nos informat, Deuteronomio uno et tricentesimo: Tollite, inquit, librum istum et ponite illum in latere arcae foederis Domini Dei vestri. O locus idoneus et bibliothecae conveniens, quae de lignis sethim imputribilibus facta fuit auroque per totum interius et exterius circumtectata! Sed omnem inhonestatis negligentiam circa libros tractandos suo Salvator exclusit exemplo, sicut legitur Lucae quarto. Cum enim scripturam prophetica de se scriptam in libro tradito perlegisset, non prius librum ministro restituit, quam eundem suis sacratissimis manibus plicuisset. Quo facto studentes docentur clarissime circa librorum custodiam quantumcunque minima negligi debere.

Capitulum XVIII

Quod tantam librorum collegimus copiam ad communem profectum scholarium et non solum ad propriam voluptatem

NIHIL iniquius in humanis perpenditur quam quodea quae geruntur justissime malignorum obloquiis pervertuntur, et inde quis reportat infamiam criminis, unde magis meruit spem honoris. Oculo simplici perpetrantur quam plurima, nec sinistra dextrae se comiscet, nullo fermento massa corrumpitur, neque ex lino vestis lanaque contexitur. Perversorum tamen praestigiis opus pium mendaciter transformatur in monstrum. Haec est nimirum peccatricis naturae reprobanda conditio. quod non solum in factis moraliter dubiis pro pejore parte sententiat, immo frequenter illa, quae speciem boni habent, nequiosa subversione depravat.

Quamvis enim amor librorum in clerico ex objecti natura praeferat honestatem, miro tamen modo obnoxios nos effecit judiciis plurimorum, quorum admirationibus obstrectati, nunc de curiositate superflua, nunc de cupiditate in illa dumtaxat materia, nunc de vanitatis apparentia, nunc de voluptatis intemperantia circa litteras notabamur, quorum revera vituperiis non plus quam caniculorum latratibus movebamur, illius solius testimonio contentati, ad quem renes et corda pertinet perscrutari.

Cum enim voluntatis secretae finalis intentio homines lateat unicoque Deo pateat, cordium inspectori, perniciosae temeritatis merentur redargui, qui humanis actibus, quorum fontale non vident principium, epigramma tam faciliter superscribunt sinistrum. Finis enim se habet in operabilibus, sicut principia in speculativis vel suppositiones in mathematicis, teste Aristotele, septimo Ethicorum. Quapropter, sicut ex principiorum evidentia conclusionis veritas declaratur, ita plerumque in aibilibus ex honesti finis intentione bonitas moralis in opere sigillatur, ubi alias opus ipsum judicari deberet indifferens quo ad mores.

Nos autem ab olim in praecordiis mentis nostrae propositum gessimus radicatum, quatenus opportunis temporibus exspectatis divinitus aulam quamdam in reverenda universitate Oxoniensi, omnium liberalium artium nutrice praecipua, in perpetuam eleemosynam fundarem, necessariisque redditibus dotarem; quam numerosis scholaribus occupatam, nostrorum librorum jocalibus ditarem, ut ipsi libri et singuli eorundem communes fierent, quantum ad usum et studium, non solum scholaribus aulae tactae, sed per eos omnibus universitatis praedictae studentibus in aeternum, secundum formam et modum, quem sequens capitulum declarabit. Quapropter sincerus amor studii zelusque orthodoxae fidei ad aedificationem ecclesiae confirmandae pepererunt in nobis sollicitudinem hanc stupendam nummicolis, ut collectos codices undecunque venales neglectis sumptibus emeremus, et qui venumdari non debebant, transcribi honestius faceremus.

Cum enim delactationes hominum ex dispositione caelestium corporum, cui mixtorum complexio frequenter obedit, diversimode distinguantur; ut hi in architectura, illi in agricultura, hi in venationibus, illi in navigationibus, hi in bellis, illi in ludis eligant conversari; cecidit circa libros nostrae Mercurialis species voluptatis honestae, quam ex rectae rationis arbitrio, cujus nulla sidera dominantur

imperio, in honorem ordinavimus majestatis supremae ut, unde mens nostra tranquillitatem reperit requiei, inde devotissimus cresceret cultus Dei.

Quamobrem desinant obtrectantes, sicut caeci de coloribus judicare; verspertiliones de luminibus disceptare non audeant, atque trabes gestantes in oculis propriis alienas festucas eruere non praesumant. Cessent commentis satiricis sugillare quae nesciunt et occulta discutere, quae humanis experienciis benevolo, si ferarum venatui, alearum lusui, dominarum applausui vacassemus.

Capitulum XIX

De moduo communicandi studentibus omnes libros nostros

DIFFICILE semper fuit sic homines limitare legibus honestatis, quin astutia successorum terminos niteretur praecedentium transilire et statutas infringere regulas insolentia libertatis. Quamobrem de prudentum consilio certum modum praefiximus, per quem ad utilitatem studentium librorum nostrorum communicationem et usum volumus devenire.

In primis enim libros omnes et singulos, de quibus catalogum fecimus specialem, concedimus et donamus intuitu caritatis communitati scholarium in aula N Oxoniensi degentium, in perpetuam eleemosynam pro anima nostra et parentum nostrorum necnon pro animabus illustrissimi regis Angliae Edwardi tertii post conquestum ac devotissimae dominae reginae Philippae consortis ejusdem, ut iidem libri omnibus et singulis universitatis dictae villae scholaribus et magistris tam regularibus quam saecularibus commodentur pro tempore ad profectum et usum studendi, juxta modum quem immediate subjungimus, qui est talis. Quinque de scholaribus in aula preafata commorantibus assignentur per ejusdem aulae magistrum, quibus omnium librorum custodia deputetur, de quibus quinque personis tres et nullatenus pauciores librum vel libros ad inspectionem et usum dumtaxat studii valeant commodare; ad copiandum vero vel transcribendum nullum librum volumus extra saepta domus concedi.

Igitur cum scholaris quicumque saecularis vel religiosus, quos in praesenti favore ad paria judicamus, librum aliquem commodandum periverit, considerent diligenter custodes an librum talem habuerint duplicatam; et si sic, commodent ei librum cautione recepta, quae librum traditum in valore transcendat judicio commodato memorialis scriptura, continens nomina personarum quae librum tradunt et illius qui recipit, cum die et anno Domini quo continget fieri commodatum.

Si vero custodes invenerint, quod ille liber qui petitur duplicatus non fuerit, talem librum nullatenus commodent cuicumque, nisi fuerit de comitiva scholarium dictae aulae, nisi forte ad inspectionem et infra saepta domus vel aulae praedictae, sed non ad ulterius deferendum.

Scholari vero cuilibet praedictae aulae liber quicumque per tres de praedictis custodibus valeat commodari, nomine tamen suo cum die quo librum recipit prius annotato. Nec tamen ipse possit librum sibi traditum alteri commodare, nisi de assensu trium de custodibus supradictis, et tunc deleta nomine primi nomen secundi

cum tempore traditionis scribatur.

Ad haec omnia observandum custodes singuli fidem praestent, quando eis custodia hujusmodo deputatur. Recipientes autem librum vel libros ibidem jurabunt quod eum vel eos ad alium usum nisi ad inspectionem et studium nullatenus applicabunt, quodque illum et illos extra villam Oxoniensem cum suburbio nec deferent nec deferri permittent.

Singulis autem annis computum reddent praedicti custodes magistro domus et duobus quos secum duxerit de suis scholaribus assumendos, vel si eidem non vacaverit, tres deputet inspectores alios a custodibus, qui librorum catalogum perlegentes videant quod omnes habeant vel in voluminibus propriis vel saltem per cautiones praesentes. Ad hunc autem computum persolvendum tempus credimus opportunum a kalendis Julii usque ad festum sequens translationis gloriosi martyris sancti Thomae.

Hoc autem omnino adicimus quod quilibet, cui liber aliquis fuerit commodatus, semel in anno librum praesentet custodibus et suam si voluerit videat cautionem. Porro si contingat fortuito per mortem, furtum, fraudem vel incuriam librum perdi, ille qui perdidit vel ejusdem procurator seu etiam executor pretium libri solvat et ejusdem recipiat cautionem. Quod si qualitercunque custodibus ipsis lucrum evenerit, in nihil aliud quam in librorum reparationem et subsidium convertatur.

Capitulum XX

Exhortatio scholarium ad rependedum pro nobis suffragia debitae pietatis

TEMPUS jam efflagitat terminare tractatum, quem de amore librorum compegimus, in quo contemporaneorum nostrorum admirationibus de eo quod tantum libros dileximus rationem reddere nisi sumus. Verum quia vix datur aliquid operari mortalibus, quod nullius respergatur pulvere vanitatis, studiosum amorem, quem ita diuturnum ad libros habuimus, justificare penitus non audemus, quin fuerit forsitan nobis quandoque occasio alicuius negligentiae venialis, quamvis amoris materia sit honesta et intentio regulata. Si namque cum omnia fecerimus, servos nos inutiles dicere teneamur; si Job sanctissimus sua opera verebatur; si juxta Isaiam quasi pannus menstruatae omnes sunt justitiae nostrae; quis se de perfectione cujuscunque virtutis praesumet jactare, quin forsitan a seipso non poterit deprehendi? Bonum enim ex integris causis, malum autem omnifarie---sicut Dionysius, *De divinis nominibus*, nos informat.

Quamobrem in nostratum iniquitatum remedium, quibus nos omnium Creatorem crebrius offendisse cognoscimus, orationum suffragia peturi, studentes nostros futuros dignum duximus exhortati, quatenus sic tam nobis quam aliis eorundem futuris benefactoribus fiant grati, quod beneficiorum nostrorum providentiam spiritalibus recompensent retributionibus. Vivamus in eorum memoriis funerati, qui in nostris vixerunt benevolentis nondum nati nostrisque nunc vivunt beneficiis sustentati.

Clementiam Redemptoris implorent instantiis indefessis, quatenus negligentis

nostris parcat, peccatorum nostrorum reatibus pius iudex indulgeat, lapsus nostrae fragilitatis pallio pietatis operiat et offensas, quas et pudet et paeniet commisisse, divina benignitate remittat. Conservet in nobis ad sufficiens spatium paenitendi suarum munera gratiarum, fidei firmitatem, spei sublimitatem et ad omnes homines latissimam caritatem. Flectat superbum arbitrium ad culparum suarum lamentum, ut deploret transactas elationes vanissimas et retractet indignationes amarissimas ac delectationes insanissimas detestetur. Vigeat sua virtus in nobis, cum nostra defecerit, et qui nostrum ingressum sacro baptisate consecravit gratuito, nostrum progressum ad statum apostolicum sublimavit immerito, nostrum dignetur egressum sacramentis idoneis communire.

Laxetur a nostro spiritu amor carnis, evanescat penitus metus mortis, desideret dissolvi et esse cum Christo, et in terris solo corpore constituti cogitatione et aviditate in aeterna patria conversemur. Pater misericordiarum et Deus totius consolationis filio prodigo de siliquis revertenti benignus occurrat, drachmam denuo repertam recipiat et in thesauros aeternas per angelos sanctos transmittat. Castiget vultu terrifico exitus nostri hora spiritus tenebrarum, ne latens in limine portae mortis Leviathon, serpens vetus, insidias improvisas calcaneo nostro paret.

Cum vero ad terrendum tribunal fuerimus advocati, ut cuncta quae corpore gessimus attestante conscientia referamus, consideret humanitas juncta Deo effusi sui sancti sanguinis pretium et advertat divinitas humanata carnalis naturae figmentum, ut ibi transeat fragilitas impunita ubi clemens pietas cernitur infinita, et ibi respiret spiritus miseri ubi exstat proprium iudicis misereri. Amplius refugium spei nostrae post Deum virginem et reginam Theotokon benedictam nostri semper studentes salutationibus satagant frequentare devotis, ut qui per nostra facinora replicata meruimus iudicem invenire turbatum, per ipsius suffragia semper grata mereamur eundem reperire placatum. Deprimat pia manus brachium aequilibre, quo nostra tam parva quam pauca merita pensabuntur ne, quod absit, praeponderet gravitas criminum et nos damnandos deiciat in abyssum.

Clarissimum meritis confessorem Cuthbertum, cuius gregem indigni pascendum suscepimus, omni cultu studeant venerari devote, rogantes assidue, ut suum licet indignum vicarium precibus excusare dignetur et quem successorem admisit in terris, procuret effici consessorum in caelis. Puris denique tam mentis quam corporis precibus rogent Deum, ut spiritum ad imaginem Trinitatis creatum post praesentis miseriae incolatum ad suum reducat primordiale prototypum ac ejusdem concedat perpetuum fruibilis faciei conspectum, Amen.

EXPLICIT *Philobiblon* domini Ricardi de Aungervile, cognominate de Bury, quondam episcopi Dunelmensis. Completus est autem tractatus iste in manerio nostro de Aukeland vicesimo quarto die Januarii anno Domini millesimo trecentesimo quarto, aetatis nostrae quinquagesimo octavo praecise completo, pontificatus vero nostri anno undecimo finiente. Ad laudem Dei feliciter et Amen.
